UNIVERZITA PARDUBICE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2025 Lucie Dvořáková

Univerzita Pardubice
Filozofická fakulta

Dokumentace lidového stavitelství v obci Třebušín, historická geografie obce a vývoj jejího osídlení

Bakalářská práce

2025 Lucie Dvořáková

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2023/2024

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení:	**Lucie Dvořáková**
Osobní číslo:	**H22106**
Studijní program:	**B0222A120026 Historie**
Specializace:	**Historie – Ochrana hmotných památek**
Téma práce:	**Dokumentace lidového stavitelství v obci Třebušín, historická geografie obce a vývoj jejího osídlení**
Zadávající katedra:	**Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Cílem práce je dokumentace dvou lidových staveb na území obce Třebušín, u kterých byl zajištěn přístup do interiéru. Bude proveden jejich zevrubný rozbor, fotografická dokumentace a rešerše mapových a plánových pramenů ke stavebním dějinám. Budou identifikovány stavební a architektonické znaky regionálního typu domu. Ve zhodnocení bude učiněn pokus o jejich dataci. Práce přiblíží také historii a historickou geografii panství Třebušín a také vývoj jeho osidlování.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

MENCL, V., Lidová architektura v Československu. Praha : Academia, 1980.
PEŠTA, J., Encyklopedie českých vesnic, díl IV., Ústecký kraj. Praha: Libri, 2009.
ŠKABRADA, J., Lidové stavby – Architektura českého venkova. Praha: Argo, 1999
VAŘEKA, P., Archeologie středověkého domu I, proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí – 6.-15. století. Plzeň: Archaeologica, 2004
Vesnický dům s podstávkovou konstrukcí a jeho regionální varianty – průvodce exkurzí, Liberec: NPÚ ÚOP, 2009
GERGELOVÁ, B., NOVOTNÝ, J., OTČENÁŠEK, J., Lidová architektura v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (kritická edice CD ROM). Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2001
GERGELOVÁ, B., Interiér vesnického domu a jeho proměny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (kritická edice CD-ROM). Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2006.

Vedoucí bakalářské práce: **MgA. Radek František Václavík**
Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. března 2024**
Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2025**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2024

Prohlašuji:

Práci s názvem Dokumentace lidového stavitelství v obci Třebušín, historická geografie obce a vývoj jejího osídlení jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 05. 06. 2025

Lucie Dvořáková

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala vedoucímu své bakalářské práce, MgA. Františku Radku Václavíkovi, za jeho rady a poskytnutí vybavení k dokumentaci. Dále bych ráda poděkovala zaměstnancům Obecního úřadu v Třebušíně a SOA Litoměřice na pobočce v Lovosicích. Poděkování patří také majitelům objektů za ochotu a spolupráci při dokumentaci. Bez jejich vstřícného přístupu by tato práce nemohla vzniknout. V neposlední řadě děkuji své rodině a kamarádům, kteří mě celou dobu podporovali.

ANOTACE

Cílem bakalářské práce je dokumentace dvou lidových staveb na katastrálním území obce Třebušín a pokus o jejich dataci. Hlavním úkolem je provést dokumentaci a průzkum stavby, shromáždění písemných, plánových a obrazových materiálů venkovských domů s roubenou konstrukcí. Práce také přiblíží historii a historickou geografii panství Třebušín a také vývoj jeho osidlování od středověku do dvacátého století.

KLÍČOVÁ SLOVA

Třebušín, lidová architektura, lidové stavitelství, dokumentace staveb, roubené stavby

TITLE

Documentation of Folk Architecture in the Village of Třebušín, Historical Geography of the Village and the Development of its settlement

ANNOTATION

The aim of the bachelor thesis is the documentation of two folk buildings in the cadastral territory of Třebušín and an attempt to date them. The main task is to carry out the documentation and research of the buildings, collecting written, plan and picture materials of rural houses with timbered construction. The thesis will also present the history and historical geography of the Třebušín estate and the development of its settlement from the Middle Ages to the twentieth century.

KEYWORDS

Třebušín, folk architecture, folk construction, documentation of buildings, timbered buildings

OBSAH

SEZNAM ILUSTRACÍ A TABULEK 9

SEZNAM ZKRATEK A ZNAČEK 13

ÚVOD 1

1. OBEC TŘEBUŠÍN 3

1.1 Základní údaje 3
1.2 Název 5

2. HISTORIE OBCE TŘEBUŠÍN 11

2.1 Počet obyvatel a domů 16

3. SÍDELNÍ VÝVOJ 18

3.1 Intravilán 19
3.2 Extravilán 20

4. LIDOVÉ STAVITELSTVÍ V SEVERNÍCH ČECHÁCH 24

4.1 Dispozice domů v severních Čechách 30

5. DOKUMENTACE LIDOVÉHO STAVITELSTVÍ 32

5.1 Vesnický dům č. p. 39 32
5.1.1 Popis 32
5.1.2 Půdorys 33
5.1.3 Exteriér 36
5.1.4 Interiér 50
5.1.5 Krov 60
5.1.6 Objekt na historických mapách 68
5.1.7 Celkové zhodnocení 72
5.2 Vesnický dům ev. č. 394 (č. p. 11) 73
5.2.1 Popis 73
5.2.2 Půdorys 73
5.2.3 Exteriér 77
5.2.4 Interiér 92
5.2.5 Krov 107
5.2.6 Sklep 112
5.2.7 Objekt na historických mapách 117
5.2.8 Celkové zhodnocení 121
5.3 Porovnání objektů 122

6. OCHRANA LIDOVÉ ARCHITEKTURY 123

ZÁVĚR 125

RESUMÉ 127

SEZNAM LITERATURY A ZDROJŮ 128

SEZNAM ILUSTRACÍ A TABULEK

Obrázek 1: Poloha obce Třebušín 6
Obrázek 2: Katastr obce Třebušín 6
Obrázek 3: Pohled na severní stranu návsi (zdroj – vlastní) 7
Obrázek 4: Pohled na jižní stranu návsi s požární nádrží (zdroj – vlastní) 7
Obrázek 5: Pohled na Kalich z návsi (zdroj – vlastní) 8
Obrázek 6: Barokní zámek, pohled z návsi (zdroj – vlastní) 8
Obrázek 7: Barokní zámek, pohled z návsi (zdroj – vlastní) 9
Obrázek 8: Krajina Českého středohoří, pohled z Kalicha (zdroj – vlastní) 10
Obrázek 9: Krajina Českého středohoří, pohled z Kalicha (zdroj – vlastní) 10
Obrázek 10: Odkryté základy hradu Kalicha (zdroj – vlastní) 14
Obrázek 11: Odkryté základy hradu Kalicha (zdroj – vlastní) 14
Obrázek 12: Odkryté základy hradu Kalicha (zdroj – vlastní) 15
Obrázek 13: Intravilán obce Třebušín na indikačních skicách stabilního katastru 22
Obrázek 14: Extravilán obce Třebušín na indikačních skicách stabilního katastru 22
Obrázek 15: Pohled na urbanistickou strukturu obce (zdroj – vlastní) 23
Obrázek 16: Pohled na urbanistickou strukturu obce (zdroj – vlastní) 23
Obrázek 17: Dům č. p. 39, jižní průčelí (zdroj – vlastní) 35
Obrázek 18: Bližší pohled na lomenici v jižním průčelí (zdroj – vlastní) 37
Obrázek 19: Pohled na východní průčelí (zdroj – vlastní) 39
Obrázek 20: Bližší pohled na východní průčelí (zdroj – vlastní) 40
Obrázek 21: Bližší pohled na východní průčelí (zdroj – vlastní) 41
Obrázek 22: Pohled na pavlač (zdroj – vlastní) 41
Obrázek 23: Pohled na západní průčelí (zdroj – vlastní) 44
Obrázek 24: Pohled na západní průčelí (zdroj – vlastní) 44
Obrázek 25: Pohled do komory na západní straně (zdroj – vlastní) 45
Obrázek 26: Bližší pohled na roubení (zdroj – vlastní) 46
Obrázek 27: Chlebová pec, pohled z jihu (zdroj – vlastní) 47
Obrázek 28: Chlebová pec, pohled ze severní strany (zdroj – vlastní) 48
Obrázek 29: Bližší pohled na chlebovou pec ze severu (zdroj – vlastní) 49
Obrázek 30: Detailní pohled na roubení (zdroj – vlastní) 49
Obrázek 31: Klenba ve chlévě (zdroj – vlastní) 51
Obrázek 32: Bližší pohled na stěnu horní komory a zárubeň dveří (zdroj – vlastní) 51
Obrázek 33: Okno v horní komoře (zdroj – vlastní) 52

Obrázek 34: Pohled na strop horní komory (zdroj – vlastní) 52
Obrázek 35: Dveře v horní komoře (zdroj – vlastní)....53
Obrázek 36: Detailní pohled na kování dveří horní komory (zdroj – vlastní)....54
Obrázek 37: Detailní pohled na zámek dveří v horní komoře (zdroj – vlastní) 54
Obrázek 38: Pohled na pavlač (zdroj – vlastní)....55
Obrázek 39: Okno na pavlači (zdroj – vlastní)....56
Obrázek 40: Dveře na pavlač (zdroj – vlastní) 57
Obrázek 41: Detail roubení na pavlači (zdroj – vlastní)....58
Obrázek 42: Strop z kuláčů na pavlači (zdroj – vlastní)....59
Obrázek 43: Pohled do krovu (zdroj – vlastní)....61
Obrázek 44: Bližší pohled na soustavu krovu (zdroj – vlastní)....61
Obrázek 45: Pohled na nové a staré trámy (zdroj – vlastní)....62
Obrázek 46: Pohled od krovu (zdroj – vlastní)....62
Obrázek 47: Strop spodního patra krovu (zdroj – vlastní)....63
Obrázek 48: Podlaha krovu z kuláčů (zdroj – vlastní)....63
Obrázek 49: Detailní pohled na trámové spoje (zdroj – vlastní) 64
Obrázek 50: Bližší pohled na trámy a bednění lomenice (zdroj – vlastní)....64
Obrázek 51: Detailní pohled na tesařské značení trámů (zdroj – vlastní) 65
Obrázek 52: Detailní pohled na tesařské značení trámů (zdroj – vlastní) 65
Obrázek 53: Pohled na lomenici z interiéru (zdroj – vlastní) 66
Obrázek 54: Pohled na cihlový komín (zdroj – vlastní) 67
Obrázek 55: Dům č. p. 39 na současné mapě 69
Obrázek 56: Dům č. p. 39 na současné letecké mapě....69
Obrázek 57: Dům č. p. 39 na současné letecké mapě se zachycením katastru nemovitostí....70
Obrázek 58: Dům č. p. 39 na indikační skice stabilního katastru z r. 1843 70
Obrázek 59: Dům č. p. 39 na originálních mapách stabilního katastru z r. 1843 71
Obrázek 60: Dům č. p. 39 na císařských povinných otiscích stabilního katastru z r. 1843....71
Obrázek 61: Půdorysná dispozice přízemí (zdroj – majitel)....75
Obrázek 62: Půdorys obytné místnosti prvního patra (zdroj –majitel)....76
Obrázek 63: Pohled na jižní průčelí ze silnice (zdroj – vlastní) 78
Obrázek 64: Pohled na jižní průčelí ze dvora (zdroj – vlastní) 79
Obrázek 65: Detailní pohled na vnější okno v přízemí (zdroj – vlastní)....80
Obrázek 66: Pohled na západní průčelí (zdroj – vlastní)....82
Obrázek 67: Pohled na pavlač ze dvora (zdroj – vlastní) 82

Obrázek 68: Bližší pohled na pavlač (zdroj – vlastní)....83
Obrázek 69: Detailní pohled na výzdobu pavlače (zdroj – vlastní)....83
Obrázek 70: Prodloužení střechy, pohled z pavlače (zdroj – vlastní)....85
Obrázek 71: Hospodářské místnosti na dvoře (zdroj – vlastní)....85
Obrázek 72: Sušárna (zdroj – vlastní)....86
Obrázek 73: Detail roubení (zdroj – vlastní)....87
Obrázek 74: Klenba ovocného sklepu (zdroj – vlastní)....87
Obrázek 75: Pohled z východní strany (zdroj – vlastní)....88
Obrázek 76: Pohled na okno do černé kuchyně (zdroj – vlastní)....89
Obrázek 77: Pohled na východní průčelí (zdroj – vlastní)....90
Obrázek 78: Pohled na východní průčelí (zdroj – vlastní)....91
Obrázek 79: Pohled na severní štít (zdroj – vlastní)....91
Obrázek 80: Pohled na zazděné dveře do chléva (zdroj – vlastní)....93
Obrázek 81: Klenba ve chlévě (zdroj – vlastní)....93
Obrázek 82: Klenba ve chlévě (zdroj – vlastní)....94
Obrázek 83: Trám v komoře v přízemí (zdroj – vlastní)....94
Obrázek 84: Dveře ze síně do chléva (zdroj – vlastní)....95
Obrázek 85: Vnitřní okno ve světnici (zdroj – vlastní)....96
Obrázek 86: Dveře ze síně do světnice (zdroj – vlastní)....97
Obrázek 87: Žebříkové schody do krovu (zdroj – vlastní)....98
Obrázek 88: Roubení stěn v horní síni (zdroj – vlastní)....99
Obrázek 89: Detail roubení v horní síni (zdroj – vlastní)....99
Obrázek 90: Strop v horní síni (zdroj – vlastní)....100
Obrázek 91: Strop v horní světnici (zdroj – vlastní)....100
Obrázek 92: Stěny v horní světnici (zdroj – vlastní)....101
Obrázek 93: Komín v horní světnici (zdroj – vlastní)....101
Obrázek 94: Podlaha v horní světnici (zdroj – vlastní)....102
Obrázek 95: Detailní skladba stěn v horní světnici (zdroj – vlastní)....102
Obrázek 96: Dveře do horní komory z pavlače (zdroj – vlastní)....103
Obrázek 97: Dveře do horní komory z interiéru (zdroj – vlastní)....104
Obrázek 98: Strop v horní komoře (zdroj – vlastní)....105
Obrázek 99: Pohled na bývalý holubník na pavlači (zdroj – vlastní)....105
Obrázek 100: Bližší pohled na roubení na pavlači (zdroj – vlastní)....106
Obrázek 101: Pohled na vaznice krovu (zdroj – vlastní)....107

Obrázek 102: Pohled na krokve krovu (zdroj – vlastní) 108
Obrázek 103: Bližší pohled na trámy (zdroj – vlastní) 108
Obrázek 104: Stojatá stolice krovu (zdroj – vlastní) 109
Obrázek 105: Pohled na lomenici z interiéru (zdroj – vlastní) 110
Obrázek 106: Podlaha krovu (zdroj – vlastní) 110
Obrázek 107: Bližší pohled na cihlový komín v krovu (zdroj – vlastní) 111
Obrázek 108: Pohled na zeď a klenbu ve sklepě (zdroj – vlastní) 112
Obrázek 109: Pohled na dveře do sklepa v jižním průčelí (zdroj – vlastní) 113
Obrázek 110: Pohled na dveře do sklepa z interiéru (zdroj – vlastní) 114
Obrázek 111: Klenba ve sklepě (zdroj – vlastní) 115
Obrázek 112: Podlaha ve sklepě (zdroj – vlastní) 115
Obrázek 113: Pohled do druhé místnosti sklepa (zdroj – vlastní) 116
Obrázek 114: Klenba ve druhé místnosti sklepa (zdroj – vlastní) 116
Obrázek 115: Dům ev. č. 394 na současné mapě 118
Obrázek 116: Dům ev. č. 394 na současné letecké mapě 118
Obrázek 117: Dům ev. č. 394 na současné letecké mapě se zachycením katastru nemovitostí 119
Obrázek 118: Dům ev. č. 394 na indikační skice stabilního katastru z r. 1843 119
Obrázek 119: Dům ev. č. 394 na originálních mapách stabilního katastru z r. 1843 120
Obrázek 120 Dům ev. č. 394 na císařských povinných otiscích stabilního katastru z r. 1843 120

Tabulka 1 z Historického lexikonu obcí České republiky 17

SEZNAM ZKRATEK A ZNAČEK

atd. – a tak dále

č. p. – číslo popisné

ev. č. – evidenční číslo

kat. č. – katastrální číslo

m. n. m. – metry nad mořem

např. – například

NPÚ – Národní památkový ústav

SOA – Státní oblastní archiv

sv. – svatý

tj. – to je, to jest

tzv. –takzvaný

ÚVOD

Tato bakalářská práce se zabývá dokumentací lidových staveb na území obce Třebušín. Autorčin zájem o lidové stavby, zejména pak o stavby roubené, přerostl v námět na téma pro zpracování práce. Obec Třebušín byla vybrána z několika důvodů. Prvním z nich je vysoká koncentrace dochovaných lidových roubených staveb na jednom území. Druhý důvod úzce souvisí s prvním, protože zdejší lidové stavby nebyly dosud podrobněji zdokumentovány. Práce si tedy klade za hlavní cíl přispět k rozšíření dokumentace těchto staveb a zvýšit povědomí o kvalitách a významu tradiční venkovské zástavby v Třebušíně, jelikož se velice málo vyskytuje v odborných monografiích, které se zabývají lidovou architekturou severních Čech. Třetí důvod je čistě osobní, protože autorka má úzký vztah k této lokalitě, jelikož v oblasti často pobývá a zná její krajinný i kulturní kontext. Tento důvod také sehrál motivaci k ochraně původního krajinného rázu a ochraně lidových staveb.

Práce sleduje dále několik dílčích cílů. Prvním z těchto je sepsání historie a historické geografie obce Třebušín. Dalším z nich je popis sídelního vývoje a urbanistické struktury. Hlavním cílem, jak již bylo zmíněno výše, je dokumentace domů na základě jejich architektonické a konstrukční hodnoty, a nakonec jejich výsledná komparace. Práce se také snaží zodpovědět otázky s tím spojené, jako jsou: Jaké je stáří domu? Jaké půdorysné změny zde proběhly? Liší se jejich poloha na historické mapě od té současné? Jsou v objektu užity tradiční materiály a konstrukce? Jsou některé z prvků domu původní?

Struktura práce se dělí do dvou hlavních částí. V první z těchto částí jsou popsány dějiny obce Třebušín. Autorka vychází z historických pramenů obce, které jsou uloženy ve Státní oblastním archivu Litoměřice na pobočce v Lovosicích. K práci byly využity i odborné monografie, které se též zabývají dějinami Třebušína. V této části je také popsán sídelní vývoj, který je důležitým předpokladem pro druhou část práce, kterou tvoří dokumentace lidových objektů.

Práce je tematicky rozdělena do šesti kapitol. První z těchto kapitol se zabývá samotnou obcí Třebušín. Jsou zde popsány základní údaje o obci a také geografický vývoj tohoto území. Do této kapitoly spadá i podkapitola, ve které je vysvětlen vývoj toponyma Třebušín. Druhá kapitola shrnuje historický vývoj obce a její podkapitola se věnuje demografickým údajům. Další kapitola se snaží objasnit sídelní vývoj území, vývoj intravilánu a extravilánu obce a proměny pozemkového uspořádání. Obsahem čtvrté kapitoly je souhrnný přehled lidové

architektury v severních Čechách s důrazem na regiony Českého středohoří a Litoměřicka. Kapitola vyzdvihuje charakteristické znaky severočeských domů, které jsou později srovnávány s dokumentovanými objekty v další kapitole. Podkapitolu tvoří popis dispozice domu v severních Čechách, který je důležitý pro orientaci ve zdejších stavbách. Pátou, nejobsáhlejší, kapitolu tvoří samotná dokumentace lidových objektů. Pro tuto dokumentaci byly vybrány dva vesnické domy, které nesou nejdůležitější znaky architektury severních Čech, jenž byly popsány v předešlé kapitole. Dokumentace se zaměřuje na písemný popis staveb, který je doplněn fotografickou dokumentací. Hlavními body, kterými se dokumentace zabývá je půdorysná dispozice domu, jeho exteriér a interiér, zejména pak krovy. Popsány zde jsou i prvky typické pro lidovou architekturu a nechybí ani popis prvků, jako jsou okna nebo dveře. Další věcí, kterou řeší tato kapitola je umístění objektů v mapách. Při dokumentaci je důležité vycházet i z těchto pramenů, proto je zde popsán vývoj a proměny domů na historických mapách a komparace se současnými mapami. Domy jsou také hodnoceny na základě dochování architektonických prvků, konstrukcí a materiálů. V poslední podkapitole páté kapitoly jsou zdokumentované domy komparovány. Poslední šestá kapitola řeší otázku ochrany lidové architektury, zejména z pohledu památkové péče, která je neustále předmětem diskuzí.

Dokumentace byla provedena metodou operativního a terénního výzkumu, který byl proveden po předešlé dohodě s vlastníky objektů. Fotografická dokumentace probíhala se souhlasem majitelů, a s ohledem na jejich přání zachovat soukromí nebyly nafoceny některé prostory interiéru.

K dokumentaci byly vybrány dva objekty, které vybrala sama autorka. Jedná se o objekty s č. p. 39 a ev. č. 394. V obci se nachází i další roubené vesnické domy, které by byly vhodné k dokumentaci, ovšem majitelé těchto domů neudělili autorce souhlas se vstupem nebo použitím fotografií pro účely této práce. Některé z vybraných domů, které byly zamýšleny jako objekty k dokumentaci, již bohužel nemají zachovány původní prostory nebo dispozice, čímž se jeví jako nevhodné k dokumentaci, jejíž součástí měla být i fotografické dokumentace interiéru. Domy byly vybírány na základě architektonických prvků viditelných z exteriéru, a také na základě porovnání historických map s mapami současnými, které pomohly ověřit, že domy neprošly velkou dispoziční úpravou.

1. OBEC TŘEBUŠÍN

1.1 Základní údaje

Obec Třebušín se nachází v Ústeckém kraji v okrese Litoměřice. V současnosti tvoří obec pět částí. Jedná se o Dolní Týnec, Horní Týnec, Kotelice, Řepčice a Třebušín. Dále pod Třebušín spadá sedm osad, jmenovitě Všeradiště, Zababeč, Nový Mlýnec, Peklo, Zadní Nezly, Na Potoce a Domky pod Trojhorou. Tato práce se věnuje pouze části Třebušín. Rozloha obce je 15,6 km^2. Rozkládá se ve východní, nebo též pravobřežní, části Českého středohoří, tj. ve Verneřické části, a dále spadá do podoblasti Litoměřického středohoří. Ves se nachází v nadmořské výšce 423 m. n. m. a nejvyšším bodem tohoto katastrálního území je vrchol Panna s výškou 594 m. n. m.[1] Verneřické středohoří má charakter táhlých kopců, proto zdejší krajina patří k nejatraktivnějším z Českého středohoří. Nachází se tu dominující sopečné kopce, které prolínají hluboké rokle labských přítoků. V části okolo Třebušína má krajina až romantický nádech se všemi těmi kopci osázenými zříceninami hradů.[2] Není proto divu, že v roce 1976 bylo rozsáhlé území Českého středohoří prohlášeno za chráněnou krajinnou oblast.[3]

Třebušín leží 9 kilometrů severovýchodně od města Litoměřice a asi 12 kilometrů jihovýchodně od Ústí nad Labem. Mimo pár menších obcí, jako jsou Verneřice nebo Úštěk, tu najdeme malé vesničky, které jsou rozmístěny v údolí kopců. Stejně tak je umístěna i obec Třebušín, která se nachází v klesajícím svahu pod kopcem Kalich. Tento vrchol se svými 536 m. n. m. tvoří dominantu obce. Vodní síť v okolí Třebušína je tvořena několika drobnými toky. Na západní straně vsi protéká mělký tok, pojmenovaný jako Třebušínský potok, jenž následně ústí do Trojhorského potoka, který tvoří přirozenou hranici jižní části katastrálního území. Za východní hranicí intravilánu obce protéká Luční potok, jenž měl v minulosti důležitou úlohu.[4] [5] František Alexandr Heber ve druhém díle své publikace *České hrady a tvrze* zmiňuje, že v Třebušíně byl další pramen, který pocházel ze studny na kopci Kalich, a vytékal na jeho jižní straně. Studna zde byla postavena pro potřeby hradu, avšak již v době Heberovo psaní byla

[1] Mapy.cz. Online. [cit. 19.5.2025].
URL: <https://mapy.com/cs/zakladni?source=muni&id=1934&ds=1&x=14.2122806&y=50.6033769&z=13>.
[2] LEHKÝ, Ivan – SÝKORA, Milan. *Kalich a Panna. Hrady Jana Žižky*. Most, 2016, s. 9. ISBN 978-80-86531-17-5.
[3] SCHEYBAL, Josef, Václav – SCHEYBALOVÁ, Jana. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. Ústí nad Labem, 1985, s. 24.
[4] viz kapitola 3.2
[5] Mapy.cz. Online. [cit. 19.5.2025].
URL: <https://mapy.com/cs/zakladni?source=muni&id=1934&ds=1&x=14.2122806&y=50.6033769&z=13>.

označena jako zasypaná.[6] Do katastrálního území spadá také rybník jménem Machčák, což je malá vodní plocha nacházející se jihovýchodně od intravilánu vesnice. Kolem obce se nacházejí rozlehlé pole, louky a lesy v kopcovitém terénu, které dohromady vytváří charakteristický krajinný celek pro toto území.[7]

Kvůli tomuto svému charakteru obec také spadá do území České Kalifornie. Třebušín se nachází na severním okraji tohoto území. Označení Česká Kalifornie nevzniklo náhodně, ale navazuje na zapomenuté místní pojmenování, jenž mělo vyjadřovat charakter regionu, formovaný dlouholetou ovocnářskou, chmelařskou a vinařskou tradicí a chovem skotu a koní. Odkazuje také na specifický krajinný reliéf s příznivými klimatickými podmínkami mírně zvlněného údolí ohraničeného na severovýchodě vrcholy verneřické části Českého středohoří. Území České Kalifornie zahrnuje obnovené vinice v okolí Býčkovic, barokní areál a rozsáhlé ovocné sady v Ploskovicích, tradiční pastviny pro skot a koně v Chudoslavicích, úrodná pole v Trnovanech a Žitenicích a oblast řeky Labe v Křešicích. Třebušín pak zdejší krajinný celek doplňuje o kališnickou tradici, která je stále přítomná v kulturní paměti i v krajinných dominantách, a o jedinečné výhledy z vrcholů Kalicha, Panny, Trojhory a Sedla. Výše zmíněné obce se dohodli na změně názvu na Dobrovolný svazek obcí mikroregion České Kalifornie dne 6. května 2022. Tento krok reflektuje snahu o posílení regionální identity.[8]

Krajina této oblasti získala svůj charakteristický ráz během období mladších třetihor (neogénu). Hlavními faktory, které formovaly zdejší reliéf, byly vulkanická činnost a alpinské vrásnění. Základem kopcovitého terénu jsou podpovrchová vulkanická tělesa, jež ztuhla při ochlazení magmatu. Tato tělesa, utvořená převážně v období druhohor, tedy během křídy, byla následně modelována geomorfologickými procesy. Díky kombinaci těchto geologických a klimatických vlivů vznikl členitý a pestrý reliéf, který se rozkládá v mírně teplé klimatické zóně. Průměrná roční teplota je zde kolem 6-7 °C, což přispívá ke specifickým přírodním podmínkám oblasti. Vodní síť i roční úhrn srážek zde jsou, v porovnání s jinými regiony, spíše pod průměrem. Půdní pokryv část Třebušínského středohoří tvoří z velké části pseudogleje, tedy půdy vzniklé během třetihor, a kambizem, což je úrodná hnědá půda.[9]

---

[6] HEBER, František, Alexandr. *České hrady, zámky a tvrze. Druhý díl: severní Čechy*. Praha, 2006, s. 196. ISBN 80-7203-791-9

[7] Mapy.cz. Online. [cit. 19.5.2025].
URL: <https://mapy.com/cs/zakladni?source=muni&id=1934&ds=1&x=14.2122806&y=50.6033769&z=13>.

[8] DADOKOVÁ, Lenka – KMEŤ, MARTIN. Čarovné České středohoří. Zlín, 2022, s. 166. ISBN 978-80-88427-80-3

[9] LEHKÝ – SÝKORA. *Kalich a Panna. Hrady Jana Žižky*. s. 9.

V těchto podmínkách ve zdejší krajině najdeme hojně luční porosty a lesní mokřiny. Významnou součástí krajiny jsou dubohabrové lesy, které se střídají s porosty vysokých smrků a se smíšenými lesy, v nichž převládá lípa srdčitá. Najdeme tu také teplomilné doubravy, které pokrývají i vrch Kalich. Jelikož se jedná o poměrně mladý lesní typ, s typickým stromem dubem, a jeho existence zde svědčí o proměně krajiny, protože před více než sto lety byl kopec Kalich téměř holý. Dnešní lesní porost tedy není původní, ale jeho druhovou skladbu zajistila postupná proměna náletových dřevin a obměna porostů.[10] Lesního porostu v Českém středohoří bývalo v minulosti více než v jiných oblastech. Indikační skici stabilního katastru dokonce vypovídají, že České středohoří bylo v 19. století nejvýznamnějším lesním celkem, a je velice pravděpodobné, že tomu tak bylo i za středověku.[11]

1.2 Název

Název Třebušín je odvozen od jména Třebušice, což znamenalo třebešský dvůr, třebušská ves nebo třebešské místo. Jako další názvy pro dnešní obec se používaly Třebušov (Třebušow) nebo Třebušná. Německý název pro Třebušín je Triebsch.[12] Obec byla pravděpodobně založena některým z Třebušic. V roce 1544 bylo její jméno změněno na Třebušín podle jmen s koncovkou *-ín,* jako je např. Libušín.[13]

[10] LEHKÝ – SÝKORA. *Kalich a Panna. Hrady Jana Žižky* s. 9.
[11] ŽEMLIČKA. *Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století*. s. 49.
[12] PALACKÝ, František. *Popis královstwí českého čili podrobná poznamenání wšech dosawadních krajůw, panstwí, statkůw, měst, městeček a wesnic, někdejších hradůw a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi České, s udáním jejich obywatelstwa dle popisu r. MDCCCXLIII*. Praha, 1848, s.4.
[13] PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny*. Praha, 1947, s. 368. Online [cit. 25.6.2024]. URL: <https://mjc.ujc.cas.cz/search.php>.

Obrázek 1: Poloha obce Třebušín[14]

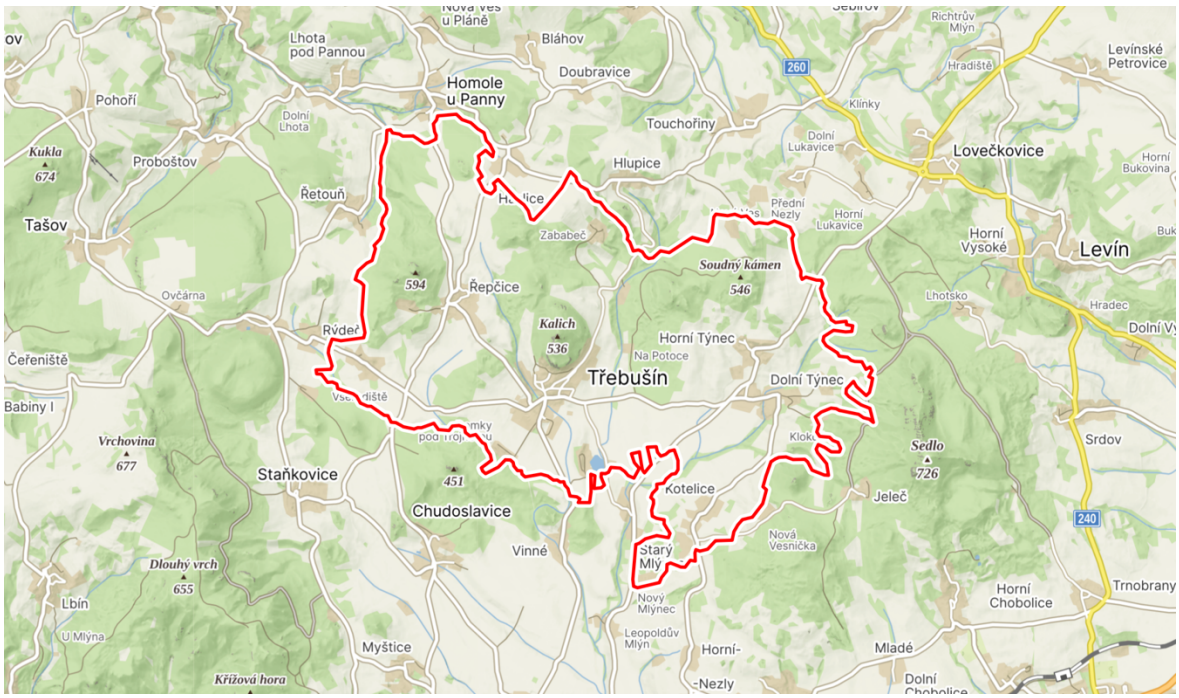

Obrázek 2: Katastr obce Třebušín[15]

[14] Mapy.cz. Online. [cit. 19.5.2025].
URL: <https://mapy.com/cs/zakladni?source=muni&id=1934&ds=1&x=14.2122806&y=50.6033769&z=13>.
[15] Tamtéž

Obrázek 3: Pohled na severní stranu návsi (zdroj – vlastní)

Obrázek 4: Pohled na jižní stranu návsi s požární nádrží (zdroj – vlastní)

Obrázek 5: Pohled na Kalich z návsi (zdroj – vlastní)

Obrázek 6: Barokní zámek, pohled z návsi (zdroj – vlastní)

Obrázek 7: Barokní zámek, pohled z návsi (zdroj – vlastní)

Obrázek 8: Krajina Českého středohoří, pohled z Kalicha (zdroj – vlastní)

Obrázek 9: Krajina Českého středohoří, pohled z Kalicha (zdroj – vlastní)

2. HISTORIE OBCE TŘEBUŠÍN

Nejstarší dochovaná písemná zmínka o obci Třebušín pochází z roku 1169, kdy náležela obec k panství johanitů.[16] Tato písemnost se zmiňuje o osobě jménem Blah, který byl zván z Třebušína. Blah z Třebušína zastával od 60. až do 80. let 12. století funkci litoměřického kastelána. Jedná se tak o jednoho z prvních světských feudálů, který byl spojen s určitou lokalitou.[17] Blah, toho jména nejspíše druhý, odkázal své rodové sídlo v Třebušíně svému příbuznému Hroznatovi Tepelskému.[18] Podle Josefa Žemličky totiž Blahovi potomci Litoměřicko opustili, pravděpodobně kvůli nátlaku Přemysla Otakara I.[19] Hroznata sám žádné potomky neměl, a tak není jisté, co se se Třebušínem dělo po jeho smrti ve 13. století.[20] S jistotou víme jen to, že během 14. století přešlo třebušínské sídlo do rukou řádu maltézských rytířů, a později komendě křižovníků Pruských.[21] Podle starší literatury zde křižovníci měli založit dřevěnou opevněnou tvrz na vrcholu kopce Kalicha. Tato domněnka ale neodpovídá stylu sídel německých rytířů, jelikož ti svá sídla vždy stavěli u vodního toku nebo u cesty.[22] Celé toto tvrzení vyvrátil archeolog Milan Zápotocký. V roce 1955 při výkopu vodovodu pozemku kat. č. 64 vedle kostela, našel archeologické nálezy odpovídající tomu, že sídlo, pravděpodobně už za života Blaha, stálo na tomto místě, a ne na vrcholu Kalicha.[23] V pozdějším období, během husitských válek, se zdejší řád německých rytířů dostal do nepřátelského postavení vůči husitskému vůdci Janu Žižkovi, protože stáli na straně Zikmunda Lucemburského. Žižka se pravděpodobně tvrze zmocnil, a poté se rozhodl, že si nad Třebušínem postaví hrad.[24] Hrad Kalich je tak neoddělitelně svázán s historií obce. Přesné datum založení hradu není známé, ale prameny uvádějí, že v roce 1421 sem přitáhl Jan Žižka z Trocnova a na jeho příkaz byl hrad postaven.[25] Archeologický průzkum, popsaný v knize *Kalich a Panna: Hrady Jana Žižky,* vyvrací starší původ hradu, a i dřevěné tvrze[26], o které se

[16] SOA Litoměřice, Archivy obcí 1640-1945(53), fond Třebušín – archiv obce 1890-1944, s. 67.
[17] ŽEMLIČKA. *Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století*. s.81, 91.
[18] SOA Litoměřice, Archivy obcí 1640-1945(53), fond Třebušín – archiv obce 1890-1944, s. 67.
[19] ŽEMLIČKA, Josef. Kastelán Blah a jeho rod: Příběh velmožské rodiny z Litoměřicka. In *Muzejní a vlastivědná práce – recenzovaný časopis pro historickou vlastivědu a muzejnictví: Časopis Společnosti přátel starožitnictví* 35, 1997, č. 4, s. 202. ISSN 0027-5255.
[20] ŽEMLIČKA, Josef. Rod, rodina a příbuzenstvo Hroznaty Tepelského: Hroznatovo studium v kontextu vývoje české šlechty. In *Západočeský historický sborník*. Plzeň, 1998, č. 4, s. 28.
[21] SOA Litoměřice, Archivy obcí 1640-1945(53), fond Třebušín – archiv obce 1890-1944, s. 67.
[22] ANDĚL, Rudolf – FIALA, Zdeněk – KOPAČKA, Ludvík. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl 3: Severní Čechy*. Praha, 1984, s. 480.
[23] ZÁPOTOCKÝ, Milan. Pozdněhradištní nálezy z Třebušína: Otázka opevněných sídel z doby rané kolonizace 11.–12. století na severním Litoměřicku. In *Litoměřicko: vlastivědný sborník*. Litoměřice, 1973, č. 10, s. 5, 15. ISSN 0075-9988.
[24] ANDĚL a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl 3: Severní Čechy*.s. 480.
[25] SOA Litoměřice, Archivy obcí 1640-1945(53), fond Třebušín – archiv obce 1890-1944, s. 67.
[26] LEHKÝ– SÝKORA. *Kalich a Panna. Hrady Jana Žižky*. s. 227.

zmiňuje např. i August Sedláček.[27]. Žižka si nevybral tuto lokalitu pro svůj hrad náhodně, ale proto, že mu poskytovala strategické umístění. Kalich mu umožňoval výhled do široké krajiny, a tím měl zajištěnou kontrolu nad územím a cestami, též byl vhodný k podnikání výpadů do nedalekých Litoměřic. Hrad získal své jméno s největší pravděpodobností kvůli tomu, že jeho věž se směrem nahoru rozšiřovala, a tím tvarově připomínala kalich, který byl též symbolem husitského hnutí a kališnické víry. Věž měla být dostatečně vysoká, aby tvořila daleko viditelné znamení víry majitele. S tímto novým sídlem se Jan Žižka z Trocnova spojil osobně a začal používat nový predikát, který zněl Jan Žižka z Kalicha.[28] Po skončení husitských válek připadl Třebušín v roce 1496 k býčkovickému panství, jehož majitelem byl tehdy Václav z Vartenberka. Ten ho postoupil svému příbuznému Kryštofovi z Vartenberka v roce 1532, a o osm let později ho získal Karel Dubanský z Duban, který byl majitelem Býčkovic od roku 1538. Po něm převzal býčkovické panství, společně s Třebušínem, jeho syn Oldřich Dubanský z Duban, který zastával funkci královského rady, královského podkomořího a hejtmana Litoměřického kraje a Pražského hradu. Po jeho smrti v roce 1571 vymřel rod Dubanských po meči. Majetek ještě chvíli spravovala vdova po něm, ale panství bylo nakonec rozděleno. Třebušín tak připadl Oldřichovi Hostakovskému z Arklebic. Nejspíše za jeho držby vznikla potřeba vybudovat v Třebušíně nové panské sídlo. Pro toto sídlo bylo vybráno místo na západní straně návsi, kde dnes stojí zámek. Stavbu pravděpodobně dokončil až jeho syn Tristan, který zemřel v roce 1600.[29] Téhož roku se stává novým majitelem panství Jan Kaplíř ze Sulevic, který k němu ještě přikoupil i Vrbičany. Majetek po něm zdědil jeho syn Smil, avšak v roce 1623 došlo ke konfiskaci jeho statků, protože se aktivně účastnil stavovského povstání proti Habsburkům. Třebušínské zboží bylo následně prodáno Pavlovi Václavovi z Bochova.[30] Roku 1634 byl Třebušín silně poškozen švédskými vojsky během třicetileté války. Po smrti Pavla Václava přešel majetek na Františka Karla Kressla z Kvaltenberku, jenž byl jeho zetěm.[31] Roku 1711 přešlo panství na Jana Jaroslava Kressla z Kvaltenberku, který v té době zastával úřad litoměřického hejtmana. Spolu s Třebušínem mu připadly statky ve Vrbičanech a Rochově.[32] Nejvýznamnějším členem z rodu Kresslů byl bezesporu František Karel Kressl, protože byl v roce 1760 povýšen do panského stavu. Roku 1782 rozšířil své panství, když odkoupil Kalich

[27] SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého. Díl 14: Litoměřicko a Žatecko*. Praha, 1923, s. 371.
[28] Tamtéž, 371-372.
[29] ANDĚL a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl 3: Severní Čechy*. s. 269, 270, 480.
[30] SOA Litoměřice, Archivy obcí 1640-1945(53), fond Třebušín – archiv obce 1890-1944, s. 67.
[31] ANDĚL a kol.*Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl 3: Severní Čechy*. s. 269, 270, 480.
[32] SOA Litoměřice, Archivy obcí 1640-1945(53), fond Třebušín – archiv obce 1890-1944, s. 67.

od liběšického panství. Po jeho smrti panství držela jeho vdova, ale ta ho roku 1802 postoupila svému synovci Františku Karlu Puteanimu.[33] Přítomnost Františka Karla v obci je přímo doložena v indikačních skicách Třebušína z roku 1843, kde je vyznačena jeho majetková držba.[34] Po něm panství zdědila Adela Puteani, později provdána jako Skálová. Hynek Tittl ve své knize *Schematismus velkostatků v království Českém* uvádí, že za její držby bylo panství uváděno jako velkostatek s německým obyvatelstvem. Dále uvádí, že zde byl zámek se zahradou, a dvůr popisuje jako „*po dílech pronajatý*".[35] Správu velkostatku měl na starosti pan úředník Jindřich Schaurek, který byl ve funkci správce. Tittl také zmiňuje, že v obci nebyl žádný průmysl, a že hlavními výrobky k prodeji bylo ovoce a obilí.[36] Další záznam o Adele Skálové nalezneme v *Ottově naučném slovníku*, kde je uvedeno, že držela statek se zámkem, dvorem a cihelnou. Dále jsou tu zmíněny dva mlýny, které stály v extravilánu.[37] [38] Krátce před první světovou válkou Adela Skálová prodala panství J. Haneschovi, jenž majetek ve své držbě dlouho neměl, a již po konci první světové války prodává jeho větší část Em. Müllerovi. Ponechal si v držbě jen osadu Kalich.[39] Protože se obec Třebušín nachází v pohraničním pásmu, tak byl v důsledku Mnichovské dohody z roku 1938 připojen pod německou správu jako součást tzv. Sudetské župy. Po konci druhé světové války byla valná většina zdejšího německého obyvatelstva z českého pohraničí odsunuta, čímž se počet obyvatel vesnice snížil více než o polovinu.[40] [41]

[33] ANDĚL a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl 3: Severní Čechy*. s. 480.
[34] Český úřad zeměměřický a katastrální. Archiv. *Indikační skici*. Online. [cit. 19. 5.2025]. URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=skicic&idrastru=LIT591018430>.
[35] TITTL, Hynek. Schematismus velkostatků v království Českém. Praha, 1894, s. 692.
[36] Tamtéž.
[37] viz kapitola 3.2
[38] *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Praha, 1906. sv. 25, s. 694.
[39] SOA Litoměřice, Archivy obcí 1640-1945(53), fond Třebušín – archiv obce 1890-1944, s. 67.
[40] viz kapitola 2.1
[41] Tamtéž, s. 68.

Obrázek 10: Odkryté základy hradu Kalicha (zdroj – vlastní)

Obrázek 11: Odkryté základy hradu Kalicha (zdroj – vlastní)

Obrázek 12: Odkryté základy hradu Kalicha (zdroj – vlastní)

2.1 Počet obyvatel a domů

Ve svém díle *Popis królowstwí českého* zaznamenal František Palacký obec Třebušín pod označením panství Třebušín a Rochov. Vedle tohoto oficiálního názvu uvádí další toponyma pro Třebušín, a to jsou: Třebušov, Třebušná a Triebsch (německy). Jako tehdejší majitel statku, jenž odpovídá dnešnímu zámku, je zde uveden František Karel svobodný pán Puteani. Symbol kříže v Palackého záznamu značí přítomnost sakrální stavby, zde konkrétně kostela sv. Mikuláše. K roku 1843 měl Třebušín 582 obyvatel a 96 domů, což svědčí o poměrně hustém osídlení ve srovnání s jinými lokalitami tohoto regionu.[42] V poslední třetině 19. století byl Třebušín označen jako pátá největší obec v Litoměřickém kraji na přepočet domů, kterých zde bylo 129. Větší počet domů měly už jen města Litoměřice (897), Žitenice (212), Terezín (189) a Pokratice (167). Třebušín dokonce předstihl i obec Bohušovice nad Ohří, která měla v té době jen 110 domů, ale dnes má, v porovnání s Třebušínem, domů mnohem více.[43] Jaroslav Rudolf Tesař a Josef Laube uvádějí ve druhém díle ve své publikace *Náš vývoj v severních Čechách pod ochranou Národní jednoty severočeské 1910-1935*, že v roce 1930 v Třebušíně žilo celkem 601 obyvatel a jen 39 z nich byli Češi. České obyvatelstvo tvořilo tedy pouhých 6,5 % z celkem sečteného obyvatelstva. I při takto nízkém procentu českých obyvatel tu byla česká obecná a mateřská škola, kterou navštěvovaly české děti i z okolních vesnic.[44]

[42] PALACKÝ, František. *Popis królowstwí českého čili podrobná poznamenání wšech dosawadních krajůw, panstwí, statkůw, měst, městeček a wesnic, někdejších hradůw a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi České, s udáním jejich obywatelstwa dle popisu r. MDCCCXLIII*. Praha, 1848, s. 44.
[43] TESAŘ, J. R. – LAUBE, Josef. *Náš vývoj v severních Čechách pod ochranou Národní jednoty severočeské 1910-1935: Díl II: Kraj Litoměřický*. Praha, 1936, s. 10
[44] Tamtéž. s. 88.

ROK	POČET OBYVATEL	POČET DOMŮ
1869	701	124
1880	612	129
1890	668	133
1900	611	130
1910	601	128
1921	558	126
1930	601	130
1950	288	103
1961	321	102
1970	266	72
1980	309	67
1991	278	75
2001	273	79

Tabulka 1 z Historického lexikonu obcí České republiky[45]

[45] Český statistický úřad. Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005, I. díl. Praha, 2006 , s. 390, 391. [cit. 27.6.2024]. URL: <https://csu.gov.cz/docs/107508/8bc22eb2-b0bd-8ff2-1256-dd9373457cd4/13n106cd1.pdf?version=1.0.>.

3. SÍDELNÍ VÝVOJ

Proces kolonizace oblasti dnešního Třebušína a jeho okolí lze datovat na přelom 11. a 12. století. Osidlování začalo především kolem toku Lučního potoka a jeho přítoků. A právě ze 12. století pochází také nejstarší písemná zmínka o Třebušíně. Archeologický výzkum potvrdil existenci osídlení na tomto území již v pozdně hradištním období. Nalezeny byly doklady, které nesou stopy po opevněném sídle. Ve verneřické části Českého středohoří byla největší intenzita osidlování právě již ve 12. století. Tomu nasvědčují pozůstatky po opevněném sídle v Třebušíně, a i zpráva o Blahovi z Třebušína z roku 1169. Tyto pozůstatky po opevněném sídle, dvorci nebo tvrzi byly zachyceny pod úpatím kopce Kalicha v blízkosti kostela. Je pravděpodobné, že po výstavbě opevněného sídla vznikl brzy i kostel. Další osudy sídla nejsou známy, předpokládá se, že ztratilo svou původní funkci, zaniklo, poklesl jeho význam nebo zpustlo.[46]

Severní Čechy jsou soustavně osídleny již od neolitu, což je odlišuje od jižní poloviny země. Zdejší říční soustava poskytovala ideální podmínky pro nejstarší obyvatelstvo, které se živilo převážně zemědělstvím. Významný rozmach osídlení nastal ve 12. a zejména pak ve 13. století, kdy došlo k organizované kolonizaci pohraničních oblastí německým obyvatelstvem. Do Českého středohoří se šířila vnitřní kolonizace na počátku 13. století, a to z několika důvodů. Lidé neměli dostatek půdy, kterou by využívali k zemědělským účelům, a tak je poháněl i následný hlad. Proto lidé začali osidlovat i oblasti s výškovou polohy přesahující 400 m. n. m., a to i za cenu, že se zde nachází velmi těžce obdělávatelná půda. Toto území také pokrýval těžce přístupný les, jenž byl následně zmenšován kvůli zakládání nových vesnic, které rostly na důležitých stezkách a křižovatkách.[47]

V době od konce 12. století do počátku 14. století prošla středověká vesnice řadou změn, které souvisely se změnami společenského systému. Raně středověká sídla byla rozptýlená, a tak byla postupně nahrazována sítí nových kompaktních vesnic, které měly shlukové nebo plánovité uspořádání, pevně vymezené parcely, komunikační plochy a nově i lánovou plužinu, která vyhovovala poddanské zákupní držbě. Od druhé poloviny 13. století se objevují vsi s pravidelným uspořádáním, které vznikaly spíše na nově kolonizované půdě než na starých sídelních oblastech.[48] Větší část území severních Čech patřila k mladšímu sídelnímu osídlení,

[46] ŽEMLIČKA. *Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století*. s.78, 86, 90-91.
[47] SCHEYBALOVI. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. s. 27, 53.
[48] VAŘEKA, Pavel. *Archeologie středověkého domu I. Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí 6.–15.století*. Plzeň, 2004, s. 238. ISBN 80-903412-1-7.

a proto se zde setkáváme převážně s návesním typem zástavby a údolními lánovými půdorysy. V mladším období se zástavba zahušťovala chalupami a domky v údolí.[49]

3.1 Intravilán

Třebušín je obec s urbanistickou dispozicí typickou pro tzv. návesní typ, což znamená, že její zástavba je soustředěná kolem velké obdélné návsi, která se směrem k jihu svažuje. Z návsi paprsčitě vybíhají další komunikace. Tyto obdélníkové tvary návsi jsou velice charakteristické pro oblast Litoměřicka. Dominantou této návsi, a zároveň i celé vesnice, je kostel, který je situován nad návsí, protože dříve stával na okraji původní zástavby.[50] Střed obdélné návsi vyplňuje barokní pamětní sloup, který dotváří celkový historický charakter obce, a vysoká lípa. Téměř celou západní stranu návsi tvoří zástavba zámku, jenž zde vznikal přestavbou z původního panského dvora od 16. století.[51]. Nachází se tu tedy nejstarší zástavba celé vesnice. Směrem k jižní straně návsi je umístěna požární nádrž na vodu, kterou zaznamenávají již indikační skici stabilního katastru z roku 1843. Je pravděpodobné, že původně šlo o kal nebo malý rybníček, které dříve bývaly součástí starých osad. V současnosti je nádrž vybetonovaná a opatřena zábradlím, přesně tak, jak bývalé požární nádrže popisují manželé Scheybalovi ve své publikaci *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*.[52] Na jižní straně návsi také najdeme křižovatku dvou velkých silnic, která je významným komunikačním bodem. Jedná se o silnici z Rýdeče do Dolního Týnce, jenž prochází skrze celou obec, a o silnici vedoucí směrem na jih do Ploskovic. Právě podél silnice do Dolní Týnce se rozvíjí souvislá ulicová zástavba, tvořená usedlostmi řazenými po obou stranách cesty, a patrně tvoří druhou nejstarší zástavbu v obci. Usedlosti se nacházejí i podél silnice na Ploskovice, ale jsou nepravidelně řazené, jelikož některé z nich mohly vzniknou jako náhrada za usedlosti zanikající při rozšiřování panského dvora a výstavbě zámku.[53] Ulicová zástavba se nachází také na severovýchodní straně návsi podél silnice, která vede pouze do Zababče. Je to vývojově starší zástavba, tvořená drobnou chalupnickou a domkářskou zástavbou. Mladší zástavba je na opačné straně vsi, kde vychází ze severozápadního kouta návsi, a je řazená podél potoka, který v současnosti nese jméno Třebušínský potok, ale na indikačních skicách stabilního katastru je uveden jako Lanabach.[54] Zcela samostatná byla poté osada Kalich, jenž byla situována přímo

[49] ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. Praha, 1999, s. 172. ISBN 80-7203-082-5.
[50] SCHEYBALOVI. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. s. 41, 43.
[51] LEHKÝ – SÝKORA. *Kalich a Panna. Hrady Jana Žižky*. s. 223.
[52] SCHEYBALOVI. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. s. 76.
[53] LEHKÝ – SÝKORA. *Kalich a Panna. Hrady Jana Žižky*. s. 223.
[54] V překladu z němčiny Luční potok.

na úpatí stejnojmenného kopce, a která byla tvořena jednou ulicí s ulicovou zástavbou, stáčející se podél úpatí kopce směrem k jeho vrcholu.[55]

3.2 Extravilán

Návesní osady se nacházejí převážně ve středu své plužiny. Polní parcely bývaly rozměřeny buďto do tratí anebo do úseků. Jedná se o archaický typ plužiny.[56] Plužina obklopující intravilán obce Třebušín je složena ze dvou zřetelně odlišných části, které jsou dané historickým vývojem. Tento rozdíl je patrný na první pohled do starých katastrální map. Západní část katastru vykazuje charakteristické rysy tzv. úsekové plužiny, která je tvořena rozsáhlými, nepravidelně vymezenými bloky, jejichž vlastnictví bylo historicky spojeno s panským hospodářstvím.[57] Je možné, že tato část může nést pozůstatky původního členění ještě z dob založení vsi. Oproti tomu plužina na východní části představuje typ tzv. plužiny traťové. Tento typ se od toho na západní straně odlišuje tím, že zde je plužina rozdělena na mnohem menší úseky, jenž tvoří dlouhé úzké pásy, které jsou bez vazeb na jednotlivé usedlosti. Úseky nebo tratě se od sebe oddělovaly mezemi, které se nechávaly zarůstat stromy či křovím, nebo se na ně vršily odházené kameny z pole. V některých mezích mohly vést i cesty, protože dříve byly meze široké i několik metrů. Zbytky křovinatých pásů se dochovaly a i dnes je možné je spatřit při pohledu do krajiny.[58] Na indikačních skicách stabilního katastru jsou do těchto tratí vepsána jména majitelů a čísla domů, ke kterým pole patřila. Podle toho můžeme velmi dobře sledovat velikost majetkové držby podle množství a velikosti tratí. Současná podoba východní plužiny je důsledkem středověké transformace.[59] Jelikož Třebušín byl ve feudální držbě, je možné se zde setkat s pravidelným uspořádáním orné půdy. Tereziánský katastr označil bonitu zdejší půdy jako 3. třídu, tedy jako jednu z nejlepších, jelikož první tři třídy ukazují vysokou bonitu půdy.[60]

Zcela samostatně stál v extravilánu vsi vodní mlýn, situovaný při jižní hranici katastru, jenž byl v pramenech označován jako Tribischer Mühle.[61] [62] Tento mlýn se nacházel v blízkosti rybníka, dnes zvaného Machčák, který byl s vysokou pravděpodobností vybudován pro účely mlýna. Indikační skici stabilního katastru dokládají existenci mlýna i rybníka, mlýn je zde pod

[55] LEHKÝ – SÝKORA. *Kalich a Panna. Hrady Jana Žižky*. s. 233.
[56] SCHEYBALOVI. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. s. 36.
[57] Na indikační skici je jako vlastník uveden rod Puteáni nebo označeno zkratkou Dom (dominikální půda)
[58] SCHEYBALOVI. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. s. 39
[59] LEHKÝ – SÝKORA. *Kalich a Panna. Hrady Jana Žižky*. s. 233.
[60] ŽEMLIČKA. *Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století*. s. 23, 94.
[61] V překladu z němčiny Třebušínský mlýn.
[62] SOA Litoměřice, Archivy obcí 1640-1945(53), fond Třebušín – archiv obce 1890-1944, s. 68.

označením „Die Mühle“[63] a rybník „Mühlteich“[64]. Náhon vedený k mlýnu je pod označením „Mühlbach“[65] a byl veden z potoka nesoucí označení „Ploschenbach“[66], což odpovídá dnešnímu Lučnímu potoku. Mlýn již dnes neexistuje a místo něho byl zde vystaven rekreační objekt. Podle údajů v *Ottově slovníku naučném* se však měl v extravilánu obce nacházet ještě jeden mlýn.[67] Nejspíše se jednalo o „Füsselmühle“[68], jehož existence je doložena v pramenech.[69] Jeho lokace je odhadována v severní části katastru, opět v blízkosti toku „Ploschenbach“. Ve starých mapách není označen jako mlýn, ale s největší pravděpodobností se jednalo o budovu, která má na indikační skici stabilního katastru č. p. 68. Mimo intravilán vsi byla situována také cihelna, jenž byla umístěna v blízkosti silnice vedoucí jižním směrem na Vinné. Na indikační skici ji najdeme pod označením „Ziegelhütte“[70] a je též zmíněna *v Ottově naučném slovníku* z roku 1900 v rámci výčtu majetku paní Adely Skálové.[71]

[63] V překladu z němčiny Mlýn
[64] V překladu z němčiny Mlýnský rybník.
[65] V překladu z němčiny Mlýnský potok
[66] V překladu z němčiny Ploskovický potok.
[67] *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Praha, 1906. sv. 25, s. 694.
[68] V překladu z němčiny Fusslův mlýn
[69] SOA Litoměřice, Archivy obcí 1640-1945(53), fond Třebušín – archiv obce 1890-1944, s. 68.
[70] V překladu z němčiny cihelna
[71] *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Praha, 1906. sv. 25, s. 694.

Obrázek 13: Intravilán obce Třebušín na indikačních skicách stabilního katastru[72]

Obrázek 14: Extravilán obce Třebušín na indikačních skicách stabilního katastru[73]

[72] Český úřad zeměměřický a katastrální. *Archiv: Indikační skici*. Online. [cit. 19. 5.2025]. URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=skicic&idrastru=LIT591018430>.
[73] Český úřad zeměměřický a katastrální. *Archiv: Indikační skici*. Online. [cit. 19. 5.2025]. URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=skicic&idrastru=LIT591018430>.

Obrázek 15: Pohled na urbanistickou strukturu obce (zdroj – vlastní)

Obrázek 16: Pohled na urbanistickou strukturu obce (zdroj – vlastní)

4. LIDOVÉ STAVITELSTVÍ V SEVERNÍCH ČECHÁCH

V oblasti severních Čech se s největší pravděpodobností dochoval největší počet starších dřevěných domů.[74] Konkrétní oblast, které se práce věnuje, je východní, nebo-li pravobřežní, část Českého středohoří, specificky Litoměřicko. Na tomto území se lépe dochovala zástavba domů s roubenými a hrázděnými patry než na opačném břehu Labe, kde se vyskytuje roubení jen výjimečně. Jedná se tak o jednu z nejvýznamnějších oblastí výskytu roubených architektury na území České republiky. Vysoký počet roubených staveb na tomto území přispěl k vyvinutí velmi kvalitní tesařské práce. Tuto práci lze pozorovat na řadě vyřezávaných detailů, od bohatě zdobených podstávek, pavlačí a lomenic, až po truhlářské prvky, jako jsou rámy oken a jejich zdobené šambrány, dveře nebo dřevěné obklady vnitřních i vnějších stěn.[75]

Severočeská lidová architektura má několik charakteristických znaků a odlišností, podle kterých ji lze rozpoznat první pohled. Prvním charakteristickým rysem je dvojpodlaží. Patrové domy si zde stavěli sedláci i chalupníci, a to z toho důvodu, že zdejší kopcovitý terén nenabízel mnoho orné půdy. Kvůli tomu také nebylo hlavním způsobem obživy zemědělství, ale domácí výroba. Proto jsou zdejší domy tomuto faktu uzpůsobeny, například tím, že jejich dispozice je spíše ve stylu komorového typu trojdílného domu s komorami v patře.[76] [77] Patrové domy jsou proto typické pro kopcovitou krajinu v Českém středohoří. Patrová zástavba v prostředí severních Čech má svůj původ ve městech, kde byla dřevěná patrová zástavba běžná již v 16. století. Tento městský prvek se postupně rozšířil i do vesnických oblastí, kde se přizpůsobil místním podmínkám a stavebním tradicím.[78] Stavba patrových domů ze zdiva zde v minulosti nebývala běžná. Především šlo o technicky i finančně náročný proces, a jelikož se nacházíme v chudší oblasti, lidé používali na stavbu především dřevo. Severní Čechy nebyly nijak bohaté na kvalitní zemědělskou půdu, jejich skutečným bohatstvím byly lesy.[79] Dřevo se tu tak stalo nejvíce používaným stavebním materiálem, a to i pro stavbu patra, kde nejčastěji byla uplatňována technika roubení. U patrových domů se také setkáváme s technikou hrázdění, nejčastěji v místech, kde se nacházely nevytápěné prostory, např. komory, neboť hrázdění má menší tepelnou izolaci než roubení. Jedná se o techniku, kdy je dřevěná rámová konstrukce vyplněna různým materiálem, nejčastěji cihlami nebo mazaninou. Hrázdění bylo dále

[74] ŠKABRADA. *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. s. 172.
[75] PEŠTA, Jan. *Rekonstrukce roubených staveb*. Praha, 2020, s. 64,70. ISBN 978-80-271-0525-0.
[76] viz kapitola 4.1
[77] VOJTÍŠEK, Břetislav – VAŘEKA, Josef. *Lidová architektura v severních Čechách*. Česká Lípa, 1999, s. 19, 30. ISBN 80-900 896-9-0.
[78] SCHEYBALOVI. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. s. 89, 135.
[79] VOJTÍŠEK – VAŘEKA. *Lidová architektura v severních Čechách*. s. 31.

používáno na hospodářské stavby, jako byly stodoly, špejchary či chlévy. Stalo se tak také jedním z charakteristických rysů severočeského domu, ale jelikož se tato práce zaměřuje na roubené stavby, více se technice hrázdění věnovat nebude. Pro výstavbu roubených domů bylo potřeba používat rovné dřevo jehličnatých stromů, z nichž byl nejvhodnější smrk, jedle nebo modřín, které byly pevné a dobře opracovatelné.[80]

Roubená konstrukce je založená na principu vrstvení vodorovných trámů, které tvoří stěny stavby. V místech, kde se tyto stěny stýkají, tj. v nároží, jsou trámy navzájem spojeny pomocí techniky přeplátování.[81] Ve středověku se ke stavbě dřevěných budov běžně používaly trámy nehraněné, tzv. kuláče, někdy ještě se zbytky kůry, nebo zčásti hraněné. Stavba probíhala tak, že se kmeny stromů střídavě pokládaly na jednu a druhou stranu, aby se předešlo nerovnostem na stavbě.[82] Tyto kuláče ještě nebývaly přeplátované, a proto se v nárožích tvořily přesahy z kmenů. Ponechávání přesahů na stavbě mělo svůj praktický účel, protože zajišťovaly, aby trámy nevybočovaly z roviny stěny pod váhou střechy, která způsobovala rozpínání stěn stavby směrem do stran. S postupným zdokonalováním tesařských technik se nároží začalo přeplátovat na rybinu a na zámek, a tím se vytvořilo hladké nároží bez přesahů, které bylo také pevnější a i bezpečnější.[83]

Trámy roubené konstrukce na sebe sice navazovaly, ale ne vždy zcela přesně, a tak se mezi nimi tvořily mezery. Tyto prostory mezi trámy, tj. spáry, se začaly vycpávat, protože mezi nimi mohl proudit studený vzduch do interiéru, což bylo velmi nepříjemné, zejména během zimních měsíců. Spáry se zprvu vycpávaly přírodním materiálem dostupným v okolí, což mohl být např. mech nebo tyčovina. Tato základní izolace se poté zakryla hliněnou mazaninou, která po zaschnutí vytvářela pevnou a soudržnou výplň. Pokud by tato hmota i přesto ze spár vypadávala, mohla být upevněna latěmi, které přidržovaly dřevěné kolíky zaražené v trámu. Nakonec byly spáry nabíleny vápenným nátěrem, aby tvořili kontrast ke tmavému dřevu trámů.[84] Roubená konstrukce, pro toto území velice charakteristická, zde vydržela až do konce vývoje lidové architektury.[85] Jedním z hlavních problémů roubené konstrukce je její stabilita, zejména pokud je stavba vícepodlažní nebo má těžkou střechu. Působení tlaku shora, ze střechy

[80] ŠKABRADA. *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. s. 79.; LANGER, Jiří. *Lidové stavby v České republice*. Praha, 2018, s. 38-39. ISBN 978-80-86516-99-8.
[81] VOJTÍŠEK – VAŘEKA. *Lidová architektura v severních Čechách*. s. 29.
[82] VAŘEKA. *Archeologie středověkého domu I. Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí 6.–15.století*. s. 265.
[83] LANGER. *Lidové stavby v České republice*. s. 36-37.
[84] Tamtéž, s. 37.
[85] VOJTÍŠEK – VAŘEKA. *Lidová architektura v severních Čechách*. s. 29.

nebo z patra, má za následek, že se stěny z vodorovně kladených trámů mohou postupně roztahovat do stran nebo sesedat, což poškozuje stavbu a její statiku. Aby se tomuto jevu zabránilo, začaly se stavby utužovat pomocí dřevěných čepů a vkládaných latí, které pomáhaly držet stěny pohromadě. Nejdůmyslnější technikou utužení stěn se stala podstávka.[86]

Jedná se o sloupovou konstrukci, která stojí před stěnami přízemí, převážně ze dvou nebo tří stran, a na ni jsou posazeny stěny patra nebo střecha.[87] Obkračuje[88] stěny a jejím úkolem je ulehčit stěnám v přízemí a přenést veškerou váhu patra nebo střechy na zem.[89] Pokud se podstávka nacházela v přízemí, stěny přízemí byly mírně odsazeny dovnitř za líc horního patra, aby se do takto vzniklého prostoru mohla vložit podstávka, která měla funkci nosné konstrukce. Je složená ze svislých sloupků, vodorovných překladů a šikmých pásků. Podstávka vytvářela na štítové straně domu tolik polí, kolik zde bylo oken, a na straně domu směrem do dvora, podpírala vysedlé stropní trámy nesoucí pavlač.[90] Rozlišujeme dva typy podstávky, a to tzv. pravé a nepravé. Pravá podstávka nese hmotnost stěn patra, polopatra nebo střechy, a má tedy zásadní statickou funkci. Podstávka nepravá slouží k podepření přesahujících konců stropních trámů a nenese tak žádný hlavní konstrukční prvek.[91] U některých patrových domů se může stát, že podstávka nese vazné trámy krovu a tím pádem prochází přes obě patra domu, případně je v obou patrech nad sebou. Původní význam podstávky byl ryze technický, ale technické funkce později ustupovaly estetickým prvkům, takže podstávky začaly být bohatě vyřezávány nebo nabarvovány. První výzdoba podstávek spočívala ve vyřezávání pásků a ližin, kdy se jejich vyřezáním vytvořila půlkruhová arkáda. Následovaly úpravy sloupků, které byly vyřezávány do tvaru barokních balustrů. V průběhu 18. století se uplatnilo bohaté dekorování ližin a pásků.[92] Sloupky, pásky a ližiny se vyřezávaly do krajkovitého podřímsoví, jehož hlavním dekorativním prvkem je soustava obloučků, výžlabků, oslích hřbetů, svorek, srdcovitých i zvratných rozeklaných tvarů.[93] Podstávka do severních Čech pravděpodobně pronikla ze sousedních oblastí Německa, zejména ze Saska a Lužice, a byla zde hojně rozšířena, jelikož na tomto území došlo ke zdomácnění roubené a hrázděné konstrukce.[94] Podstávka tak

[86] ŠKABRADA. *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. s. 81.
[87] Tamtéž, s. 173.
[88] Překlad ze starodávného německého výrazu Umschritt = obkrok, obkročení.
[89] SCHEYBALOVI. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. s. 130.
[90] MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha, 1980, s. 213.
[91] PEŠTA, Jan. *Rekonstrukce roubených staveb*. Praha, 2020, s. 70. ISBN 978-80-271-0525-0.
[92] VOJTÍŠEK – VAŘEKA. *Lidová architektura v severních Čechách*. s. 9, 10, 40. ISBN 80-900 896-9-0.
[93] SCHEYBALOVI. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. s. 132.
[94] VOJTÍŠEK – VAŘEKA. *Lidová architektura v severních Čechách*. s. 10.

neodmyslitelně patří k severočeskému roubenému (a hrázděnému) domu.[95] K rozdělení vazby mezi patrem a podstávkou v přízemí docházelo v průběhu 18. století tam, kde se používala roubená technika v patrech, především tedy v lesnatých oblastech Litoměřicka, které se právě řadí k jednomu z největších center výskytu podstávky. Manželé Jana a Josef Václav Scheybalovi ve své publikaci *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách* popisují, že domy v Českém středohoří mají nejpůvabnější podstávky, se kterými se doposud setkali. Odůvodňují to tím, že zdejší tesaři věnovali výtvarnému členění podstávky velkou pozornost a už na konci 18. století vyvinuli obdivuhodné tvary, jenž nás zaujímají i dnes. Jako jedny z nejkrásnějších ukázek domů s tesařsky upravenou podstávkou označili i Třebušín.[96]

Dalším charakteristickým znakem, který také úzce souvisí se stavbou dvojpodlažních domů, je pavlač. Tento architektonický prvek zpravidla probíhá podél stěny v patře směrem do dvora, v celé její délce nebo její části, zřídka ale dosahuje štítového průčelí. Pro oblast Litoměřicka je charakteristická pavlač podél celého průčelí.[97] Rozlišujeme dva typy pavlačí, a to předsazenou a vtaženou. Předsazená vystupuje z půdorysu stavby a spočívá na krakorcích. Pavlač vtažená je zabudována do konstrukce, lícuje se stěnou a nevybočuje z půdorysu budovy. Je vždy přístupná z horní síně nebo, jedná-li se o hospodářskou stavbu nebo výměnek, zvenčí po schodech, které vedou přímo ze dvora. Pavlač propojuje komory v horním patře, které tradičně nebývaly propojeny. Její hlavní funkce je tedy komunikační, dále mohla sloužit např. k sušení zemědělských plodin. Postupem času se, stejně jako podstávka, začala pavlač dekorovat. Pavlače dostávají bohatě vyřezávané ližiny a pásky, sloupky ve tvaru balustrů a hojně dekorované poprsně, které sloužily i jako zábradlí.[98] Středohorské pavlače procházely složitějším vývojem, jelikož přejaly mnohé ze slovanského komorového typu domu, ale navazovaly také na pohraniční dům německý, jenž měl velkou šířku a typickou vnitřní komunikaci.[99]

Vývoj pavlačí byl úměrný výtvarnému rozvoji regionu severočeské lidové architektury. Na počátku měla pavlač velmi jednoduchou podobu, tvořilo ji jen jednoduché prkenné zábradlí s prostými sloupky, ale již ke konci 17. století se začaly vyvíjet formy složitějších arkád. Sloupky již nebyly brány pouze jako funkční podpěra, ale byly čím dál tím více tvarovány. Bývaly profilovány do barokních balustrů a spolu s pásky a ližinou vytvářely oblouky. Tato

[95] LANGER. *Lidové stavby v České republice*. s. 50.
[96] SCHEYBALOVI. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. s. 132, 135.
[97] PEŠTA. *Rekonstrukce roubených staveb*. s. 71.
[98] VOJTÍŠEK – VAŘEKA. *Lidová architektura v severních Čechách*. s. 9, 52, 53, 59.
[99] SCHEYBALOVI. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. s. 145.

forma úpravy byla charakteristická pro dlouhé pavlačové ochozy na Litoměřicku. Mimořádnou pozornost v tomto regionu tesaři věnovali nejen arkádám, ale také výzdobě zábradlí pavlače. Tyto tzv. poprsně byly členěny podobným způsobem jako lomenice, a to pomocí lišt, které bývaly spojovány pod profilovanou římsou obloučkovými nebo svorkovými vlysy, jež byly dole uzavírány zdobně vykrajovanými úzkými prkénky. Tesaři ve starších dobách velice dbali na to, aby pavlač ladila s podstávkami, a aby nebyl narušen celkový pohled na okapové průčelí. Ačkoli je pavlač charakteristickým prvkem severočeských domů, ne vždy je u stavby konstrukčně nezbytná. Právě v Českém středohoří, a zejména v Litoměřické oblasti, jsou pavlače zapuštěné do stavby, takže vlastně tvoří jen chráněnou otevřenou chodbu. Podle manželů Scheybalových je obec Třebušín skvělým příkladem výskytu zapuštěných pavlačí.[100]

Dalším dřevěným prvkem, kterému se dostávalo velké tesařské pozornosti, jsou dřevěné štíty domů, tzv. lomenice. Severočeské lomenice vynikají svou bohatou zdobností, honosností a náročností tesařského provedení, proto je třeba je označovat jako jeden z charakteristických znaků tohoto území. Původně lomenice sloužila jako krytí půdních prostor, postupem času ale došlo k výtvarnému rozvoji do složitých architektonických útvarů, což z nich činí nejvíce dekorovanou část domu. Není se čemu divit, protože pokud byl dům štítově orientován do vesnice, mohl lomenici vidět každý, a to z ní činilo „vizitku domu“.[101] Z toho je možné usuzovat, že čím více byla lomenice domu zdobená, tím více majetné stavení bylo.[102] Nejstarší známou formou krytí štítu na severočeském domě je jednoduché svislé bednění tzv. s kuklou v horní polovině štítu. V Českém středohoří se ale setkáváme s honosnými lomenicemi, které tento prvek absolutně vynechávají.[103] Pokud byl štít větší, musel se bednit svisle ve dvou, někdy i třech, řadách nad sebou. Největší a nejvyšší štíty severočeských domů měly plochu štítu dělenou podle krokvové stolice.[104] Václav Mencl ve své publikaci *Lidová architektura v Československu* označuje všechny lomenice, které pocházejí z Českého středohoří z 17. století, za stylově stejné. Popisuje je takto: „*…do trojúhelného štítu je vepsán ležící obdélník svisle bedněný olaťovanými deskami, zbylé trojúhelníky křídel jsou deštěny nakoso, klasovitě, nahoře se středním švem.*“[105] Tento typ štítu se zde udržel dlouho a štíty se takto stavěly až do 19. století. Na přelomu 18. a 19. století ale došlo ke stylové proměně a tvary štítů se začaly rozvíjet do barokizujícího stylu. Články lomenice najednou byly dynamičtější a tvarově

[100] SCHEYBALOVI. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. s. 145, 146.
[101] Tamtéž, s. 157.
[102] LANGER. *Lidové stavby v České republice*. s. 55.
[103] SCHEYBALOVI. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. s. 159, 160.
[104] LANGER. *Lidové stavby v České republice*. s. 52-55.
[105] MENCL. *Lidová architektura v Československu*. s. 215.

výraznější, ve vrcholu štítu se začalo vyřezávalo tzv. „slunce“, přidávala se zdobená okna, prolamovala se římsa, která byla vložena mezi dvě vrstvy štítu, přidala se vyřezávaná balustráda.[106] Balustr se stal hlavním dekorativním prvkem středního dílu středohorské lomenice a postupně pronikal z nižších částí štítu až téměř k vrcholu, později také mezi okna. V díle manželů Scheybalových je obec Třebušín popsána jako jedna z nejhonosnějších ukázek takto provedených lomenic, specificky je tu zmíněn dům č. p. 39. Autoři dodávají, že původem těchto lomenic je dávno zaniklá pavlač ve štítě. V Českém středohoří barokní členěná lomenice navazuje právě na dřívější otevřený štít s pavlačí a rozvíjí jej do mnoha svérázných dekorativních prvků.[107] Tato barokizace od litoměřického stavitele Giulia Broggia, jehož jeho syn Octavio později pracoval na barokní přestavbě třebušínského kostela, zůstala nejdéle na dřevěných domech v okolí Litoměřic, i když tuto formu ostatní části severních Čech již dávno opustily.[108] Vedle Giulia Broggia v severních Čechách působili ještě další významní tesařští mistři, jako byl Bartoš z Trávníčku, Franta ze Svijan, Pekařové z Ohrazenic a další.[109] Díky těmto mistrům jsou dnes lomenice na Litoměřicku považovány nejzdobnějších z celého našeho území.[110] Podle Václava Mencla se v Třebušíně mohou pyšnit nejvíce zdobenými lomenicemi domy č. p. 39, a 51 a ev. č. 354.[111]

Na přelomu 18. a 19. století nastal problém, který se přímo týkal dřevěných budov, a tím byl úbytek vhodného dřeva ke stavebním účelům. Svůj podíl na tomto nesly i požáry, které často zničili celou vesnici, a majitelé dřevěných budov poté museli použít k opravám nového dřeva. Navzdory opakovaným snahám omezit využívání dřeva jako stavebního materiálu k výraznému snížení nedošlo, jelikož dřevo bylo považováno za tradiční materiál venkovského stavitelství, a lidé tuto tradici velmi neradi opouštěli. Zásadní krok v tomto ohledu bylo vydání dvorského dekretu v roce 1816, kdy byla lidová architektura v době vrcholného rozmachu. Tento dekret potvrzuje zákaz stavění ze dřeva a za jeho porušení jsou stanoveny pokuty. V roce 1833 pak byl vydám českým guberniem stavební řád, v němž byly shrnuty pravidla a zásady pro stavbu nových domů. I přes tyto zákazy a nařízení dřevěné stavby na vesnicích stále dominovaly. Na Litoměřicku se kamenné usedlosti začaly objevovat již od druhé poloviny 18. století, ale pouze z toho důvodu, že se zde těžil kvalitní stavební pískovec. Přechod na zděnou architekturu ale nebyl plošný, dlouhou dobu vedle sebe existovaly dřevěné i zděné stavby.

[106] Tamtéž, s. 216, 217.
[107] SCHEYBALOVI. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. s. 162.
[108] MENCL. *Lidová architektura v Československu*. s. 218.
[109] LANGER. *Lidové stavby v České republice*. s. 56.
[110] PEŠTA. *Rekonstrukce roubených staveb*. s. 70.
[111] MENCL. *Lidová architektura v Československu*. s. 218.

Důvodem výraznějšího přechodu na nespalné a trvanlivější materiály byl vysoký nárůst cen dřeva, zapříčiněný jeho nedostatkem.[112]

4.1 Dispozice domů v severních Čechách

Od přelomu 13. a 14. století se ve venkovském prostředí začaly objevovat domy s trojdílnou dispozicí, která se stala základním typem tradiční vesnické architektury až do novověku. Jednalo se o trojdílné komorové domy, jež měly ve střední části domu vstupní síň, po jedné straně byla situována jizba a po druhé straně komora, která byla přístupná z exteriéru. Otopné zařízení bývalo umístěné v jizbě, síň a komora se nevytápěly.[113] V oblastech s náročnějšími klimatickými podmínkami se začal šířit tzv. chlévní typ domu (jizba – síň – chlév/stáj). Tento typ měl výhodu v tom, že veškeré jeho prostory byly navzájem průchozí, a obyvatelé tak mohli vstoupit do chléva přímo ze síně, aniž by museli opouštět dům a vystavovat se tak nepříznivému počasí.[114] Chlévní typ půdorysu je také nejvíce praktický u dvojpodlažních usedlostí, neboť poskytuje v patře spoustu místa na komory.[115] Trojdílná dispozice byla podle Mencla přejata z gotických domů, které měly čelní, neboli štítovou, orientaci a byly členěny do hloubky na tři základní pásma, tradičně jizba – síň – stáj. Stejně jako gotické domy i tyto vesnické objekty byly stavěny do patra, kde se nacházely spací komory nebo i horní obytná světnice. Dispozice trojdílného domu se často odrážela i v exteriéru, například pokud byly na štítové straně domu, orientovaného do vsi, v roubeném přízemí tři okenní osy, pravděpodobně byla vedle velké světnice situována ještě menší světnička. Síň mohla mít naproti sobě dvoje vstupní dveře a být tak průchodná, zvláště pokud měla ohniště na straně ke světnici, kam vedl otvor do kamen nebo i do chlebové pece. Zde se projevily regionální zásahy, protože chlebové pece nacházíme jizbě nebo i vysunuté za zadní stranu domu, směrem do zahrady. Pokud byla v síni zřízena kuchyň, bývala oddělená klenutým pásem a znemožňovala tak průchod síni. Na opačné straně od dveří do světnice byly zpravidla dveře do stájí, kde byla ubytována zvířata. Zvířata a lidé tak spolu žili pod jednou střechou. V síni byly též umístěny schody pro přístup do patra. Schodiště vedlo do horní síně, z níž byly přístupné místnosti určené ke spánku nebo komory, ve kterých také mohli přespávat čeledíni nebo mladší členové rodiny. Komory byly neprůchozí a nevytápěné, jelikož se nacházely nad stájemi. Dostat se do těchto komor bylo možné pouze po pavlači, která měla funkci chodby, a propojovala komory jak mezi sebou, tak i s horní síni. Pavlač převážně

[112] SCHEYBALOVI. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. s. 179-181.
[113] VAŘEKA. *Archeologie středověkého domu I. Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí 6.–15.století*. s. 265.
[114] VOJTÍŠEK – VAŘEKA. *Lidová architektura v severních Čechách*. s. 30.
[115] ŠKABRADA. *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. s. 42.

končila před horní světnicí a do štítové strany domu se tak často nedostávala.[116] Půdorys u větších trojdílných domu mohl být řešen dvoutraktově, a to v přízemí i v patře.[117] V průběhu 17. a 18. století se v severních Čechách stále více objevoval dům ještě další dispoziční typ domu, a to smíšený komoro-chlévní, který tvoří hybrid mezi domem komorovým a chlévním.[118]

V odborné literatuře existují spory o tom, zda brát chlévní typ půdorysu jako čistě německý a komorový jako český. Břetislav Vojtíšek a Josef Vařeka uvádějí ve své publikaci *Lidová architektura v severních Čechách*, že existují prameny, které nasvědčují tomu, že chlévní dům byl na tomto území přítomen ještě před přílivem přistěhovaleckých vln z německých zemí, který nastal po třicetileté válce. Naopak Jiří Škabrada nebo Václav Mencl považují chlévní typ za německý, a odůvodňují jeho pozdější rozšíření přistěhovaleckými vlnami z Německa a specifickými podmínkami pohraničí.

[116] MENCL. *Lidová architektura v Československu*. s. 209.
[117] ŠKABRADA. *Lidové stavby. Architektura českého venkova* s. 173.
[118] VOJTÍŠEK – VAŘEKA. *Lidová architektura v severních Čechách*. s. 30.

5. DOKUMENTACE LIDOVÉHO STAVITELSTVÍ

Obec Třebušín představuje cenné území z hlediska lidového stavitelství, a především díky své poloze na hranicích tří stavebních typů domu – roubeného, hrázděného a zděného. Právě tato poloha ovlivnila rozmanitost zdejších lidových staveb, na nichž se kombinují konstrukční prvky různých typů domů, a často jsou na jedné stavbě uplatněny všechny tři techniky. Tato práce se zaměřuje na roubené, poloroubené nebo částečně roubené, stavby, které bývaly nejrozšířenější technikou lidového stavitelství ve zdejší oblasti. Jen v intravilánu obce Třebušín se nachází přibližně dvacet roubených objektů. Mezi nimi lze uvést ty nejvýznamnější č. p. 39, 51, 73 a ev. č. 344, 351,353, 354, 356, 359, 365, 378 a 394. Tyto stavby představují různou míru dochování roubené konstrukce. Pro podrobnější dokumentaci byly vybrány dva objekty, a to dům č. p. 39 a dům s ev. č. 394. Obě stavby byly vybrány na základě své konstrukční hodnoty, která nese viditelné znaky lidového stavitelství severních Čech a Českého středohoří. Důraz byl kladen na identifikaci prvků charakteristických pro toto území, jako jsou lomenice, podstávky a pavlače. Dokumentace těchto objektů zahrnuje exteriéry i interiéry domů, kde byly, vzhledem k zachování soukromí majitelů, některé jejich části zaznamenány pouze textovým popisem bez fotografické dokumentace. Textový popis se také vztahuje na půdorysy domů, jelikož staré stavební plány nebyly dochovány, kvůli požáru ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích. Třebušín není zařazen mezi vesnické památkové rezervací ani mezi památkové zóny. V roce 1984 zde byla zvažována možnost vyhlášení obce jako vesnické památkové zóny, přesto však k realizaci dosud nedošlo.[119] Jediné objekty dřevěné lidové architektury v Třebušíně spadající pod památkovou ochranu jsou usedlosti č. p. 39 a dům č. p. 51.[120]

5.1 Vesnický dům č. p. 39

5.1.1 Popis

Vesnický dům č. p. 39 je součástí třístranného dvora s volnou formou, kde sloužil, a nadále slouží, jako obytná budova. Obytná budova je štítově orientována k silnici a zároveň uzavírá dvůr ze západní strany. Paralelně s obytnou budovou je na opačný konec dvora situována stodola, která tak tvoří východní hranici dvora. Severní stranu dvora ohraničuje hospodářská budova s výměnkem s okapovou orientací do dvora. Dvůr je obehnán ohradní zdí s bránou na

[119] PEŠTA, Jan. *Encyklopedie českých vesnic, IV. díl*. Praha, 2009, s. 313. ISBN 978-80-7277-151-6.
[120] Národní památkový ústav. Památkový katalog. *Třebušín: Chráněné budovy*. Online. [cit 19.5.2025] URL:<https://www.pamatkovykatalog.cz/uskp/podle-relevance/1/seznam/?h=třebušín&chranenoTed=1&hlObj=1&fulltext>.

jižní straně dvora, směrem do silnice, a brankou na severní straně, která vede na přilehlý pozemek. Areál doplňuje samostatně stojící sušárna, umístěná severovýchodně od dvora. Sušárna je součástí dvora i dnes, bohužel již není využívána, protože před pár lety téměř celá shořela a nebyla opravena. Obytná budova s č. p. 39 je stavbou patrovou se zděným přízemím a částečně roubeným patrem. Objekt je zastřešen sedlovou střechou krytou pálenými taškami a je podsklepen.

Usedlost je situována na východním okraji vesnice, v mírně svažitém terénu, který klesá od severu k jihu. Tato členitost terénu se promítá i do uzpůsobení domu, protože některé jeho části, jako je sklep, chlév, ovocný sklep nebo černá kuchyně, se nacházejí úplně či částečně pod úrovní terénu. Díky štítové orientaci k silnici je světnice orientována na jih, a má tedy dostatek slunečního svitu po celý den. Objekt přímo nesousedí s jinou usedlostí, a jelikož se nachází na okraji intravilánu je obklopen poli a loukami. Ze západní strany je na přilehlém pozemku ovocný sad, jenž je součástí pozemku usedlosti.

5.1.2 Půdorys

Dům má obdélný půdorys, který odpovídá smíšenému komoro-chlévnímu typu trojdílného domu. Objekt je orientován štítově, a to znamená, že jeho kratší průčelí směřuje k silnici a delší průčelí s hlavním vstupem do domu je obráceno do dvora. Tímto hlavním vchodem se vstupuje do síně, která tvoří v přízemí tzv. komunikační uzel, protože z ní vedou dveře do několika dalších místností. První dveře nalevo od vstupních dveří do síně vedou do světnice, jenž vyplňuje celý první díl domu. Napravo od vstupu do světnice jsou umístěna kamna, které mohla být přímo či nepřímo obsluhována. Na západní straně světnice se nachází dveře vedoucí do menší přístavby, která patrně sloužila jako prostor pro spaní. Z originálních map stabilního katastru můžeme usoudit, že tato část byla k domu přistavěna až později.[121] Přímo naproti hlavním vchodovým dveřím v síni jsou umístěny dveře vedoucí do černé kuchyně. Z černé kuchyně se dala pravděpodobně obsluhovat kamna ve světnici a také chlebová pec. Na pravé straně černé kuchyně jsou dveře, jež vedou do malé místnosti, kterou lze označit jako komoru (majitel ji v současnosti využívá jako ovocný sklep), protože zde nejspíše bývaly uchovávány suroviny k vaření. Poslední dveře v síni, na pravé straně, vedou do menšího prostoru, který mohl sloužit jako další komora. Tato místnost byla přístupná zevnitř ze síně, i zvenku ze dvora, což značí hospodářské využití této místnosti. Třetí díl domu je přístupný pouze ze dvora. Celý tento prostor vyplňuje chlév, a proto byl nutný přístup z exteriéru. Součástí domu je i sklep

[121] viz kapitola 5.1.6

rozkládající se pod celým objektem, který má přístup rovněž ze dvora. Patro domu prakticky kopíruje půdorys přízemí. Z dolní síně vede schodiště do horní síně, odkud je opět přístup do několika místností. Napravo i nalevo od schodiště jsou umístěny horní světnice, určené k obývání a ke spánku. Naproti schodišti se nachází vstup na pavlač, díky které se dostaneme do dalších komor přístupných jen z pavlače. Komory se tak nachází ve třetím dílu domu nad chlévem.

Změn v půdorysu je provedených několik. V přízemí byla velká světnice rozdělena na dvě části, na jednu menší a jednu větší. Menší část je hned při vstupu ze síně a nyní tvoří jídelnu s kachlovými kamny. Přímo naproti dveřím ze síně jsou umístěny dveře, jimiž je možné se dostat do větší části světnice, která plní svou funkci k dennímu obývání místnosti. Místnost přístavku zůstala beze změny a zachovala si původní funkci. V místě naproti vchodovým dveřím do síně by měly být umístěny dveře do černé kuchyně, ale dnes tomu již tak není, protože za těmito dveřmi se nachází místnost se schodištěm. Kuchyně je umístěna až za dalšími dveřmi. Vznikl tak další prostor, který odděluje schody od síně a vytváří meziprostor mezi síní a černou kuchyní. Podle sdělení současného majitele byly tyto změny provedeny otcem majitele. Není tedy pravděpodobné, že by odpovídaly původnímu půdorysu stavby.

Obrázek 17: Dům č. p. 39, jižní průčelí (zdroj – vlastní)

5.1.3 Exteriér

Dům má štítovou orientaci na jižní stranu směrem k silnici. Jižní průčelí je v přízemí zděné a má pět okenních os. První patro je částečně roubené a částečně zděné a má čtyři okenní osy. Fasáda přízemí je bíle omítnutá s odlišně barevnými architektonickými články. Při základu stavby je viditelný sokl, který je odlišný od fasády, kterou lehce předstupuje. V podrovnávce je průduchový otvor ze sklepa. Pod okny je vedena parapetní římsa světle modrozelené barvy, jenž je totožná s kordonovou (pásovou) římsou. Ve stejném provedení jsou i štukové rámy kolem oken, které podle průzkumu NPÚ, odpovídají konci 18. století.[122] Okna v přízemí jsou dvojitá, dvoukřídlá, ven a dovnitř otvíravá, osazená v líci a orámovaná štukovou šambránou. Vnější okna jsou dělena na šest skleněných tabulek a jejich rámy jsou natřeny modrozelenou barvou, aby ladily s barevností fasády. Nad těmito obdélnými okny se nachází další část okna, které se, dle umístění pantů, vyklápí ven. Tato část oken značí to, že okna jsou mladšího původu, možná i z počátku 20. století. Vnitřní okna jsou dovnitř otvíravá, jejich rámy jsou hnědé barvy a okenní výplň je členěná písmenem T. V patře jsou v posledních třech osách tři stejná okna, jsou dvojitá, ven a dovnitř otvíravá, osazená v lící, orámovaná dřevěnou šambránou a jsou velikostně menší okna než v přízemí. Vnější okna nemají barevný nátěr rámů a jejich dřevěná šambrána je natřená na bílo. Otvírají se také ven. Vnitřní okna v patře jsou dělena svisle na dvě skleněné tabule a otvírají se dovnitř. Rámy vnitřního okna v druhé ose jsou natřeny bílou barvou, ale rámy oken třetí a čtvrté osy jsou natřeny barvou tmavší. Tyto tři okenní osy se nacházejí na svisle bedněné části prvního patra. V první ose je část patra zděná a nachází se tu jedno malé okno, které je menší než všechny ostatní, má šest okenních tabulek, není otvíravé ani barevně natřené. Nad posledními třemi okny v patře vede římsa, která odděluje patro od štítu. Štít je trojúhelníkového tvaru, jelikož dům má sedlovou střechu, a je také svisle bedněn a bohatě vyřezáván, tudíž se jedná o lomenici.

Lomenice je nejvýraznějším architektonickým prvkem domu díky bohatosti výzdoby a řemeslným zpracováním. Je horizontálně členěna na tři části dřevěnými profilovanými římsami, které jsou pokryty plechem, a tím naznačují i patra krovu. Do nejspodnější části štítu je vepsán obdélník, který je svisle deštěn. V tomto obdélníku jsou umístěna dvě okna bez zasklení a rámů, takže jejich funkce je odvětrávání a prosvětlení prostoru krovu. Tato okna mají vyřezávané nabílené šambrány, pod kterýmiž vede parapetní římsa. Pod profilovaným i pod parapetními římsami je umístěna krycí lišta vyřezávaná obloučkovým vlysem. V obdélníku

[122] Národní památkový ústav. Památkový katalog. *Dům*. Online. [cit. 19.5.2025].
URL: <https://www.pamatkovykatalog.cz/dum-18345730>.

jsou ve dvou patrech nad sebou vyřezávané balustry, které jsou i v částech mezi okny. Trojúhelníkové části po stranách nejspodnějšího patra lomenice jsou deštěny klasovitě. Ve stejném provedení je i střední část lomenice. Spodní i střední patro označujeme jako patro s kočičí procházkou.[123] Horní část lomenice má trojúhelníkovou podobu, která je uprostřed rozdělena vertikálním zdobeným prvkem, vedoucím do špice štítu na dva menší trojúhelníky, které jsou oba deštěny klasovitě. Lomenici po stranách uzavírá okřídlí vyřezávané oslími hřbety. Manželé Scheybalovi lomenici datují na počátek 19. století a označují ji jako jednu z nejbohatších v Českém středohoří.[124]

Obrázek 18: Bližší pohled na lomenici v jižním průčelí (zdroj – vlastní)

[123] Lidový název pro vlys z dřevěných, většinou plochých kuželek, který předěluje střední část lomenice s malými okenními otvory.
[124] SCHEYBALOVI. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. s. 160.

Východní průčelí domu směřuje do dvora. Přízemí i parto jsou zde sedmiosé. V přízemí jsou okna v prvních dvou osách a v šesté ose, dveře se nachází ve třetí, čtvrté, paté a sedmé ose. V prvních dvou osách je fasáda domu totožná jako na jižním průčelí, ale od třetí do sedmé osy je zděná stěna jen bíle omítnutá bez zdobných prvků, pouze kolem oken a dveří je neomítnuté kamenné ostění. Hlavní vchod vedoucí do síně je ve třetí ose a tvoří ho novodobé dvoukřídlé dveře s prosklenými částmi a světlíkem, které jako jediné nemají stejnou modrozelenou barvu jako ostatní okna a dveře v přízemí. Dveře ve čtvrté ose jsou novodobé a jednokřídlé, dveře páté osy tvoří vrata do chléva, které jsou dřevěné, pravoúhlé a dvoukřídlé. Poslední dveře a poslední okno v přízemí jsou v kamenném, pravděpodobně pískovcovém, ostění. V patře se nachází vtažená pavlač, která tvoří komunikaci mezi druhou a šestou osou. V prvních dvou a v posledních dvou osách jsou okna směřující do dvora, ve třetí a páté ose jsou umístěny dveře na pavlač, mezi nimiž tvoří čtvrtou osu okno směřující na pavlač. První dvě osy v patře, stejně jako první dvě osy v přízemí, kopírují vzhled jižního průčelí. Jediný rozdíl, který tu je, jsou rámy oken, které mají stejnou barvu, která je použita na okna v přízemí. Od třetí až do šesté osy se uplatňuje pohledové roubení, které má trámy napuštěné tmavý olejem a spáry mezi nimi natřené na bílou barvu. Skladbu mazaniny je možné vidět na místech, kde není bílý vápenný nátěr ve velké vrstvě. Ve třetí ose najdeme novodobé dveře, které umožňují průchod z horní síně na pavlač. Okno ve čtvrté ose je shodné s oknem v ose šesté. Obě okna mají dřevěnou, bíle nabarvenou šambránu s detailním vlysem a obě mají tutéž jednoduchou barokní provlékanou mříž s bezpečnostním natáčením tyčí. Okno na pavlači má novější bílé rámy oken, pouze dvě okenní tabule rozdělené svisle a jsou dovnitř otvíravá. Okno v šesté ose je bez zasklení, má tedy funkci průduchu z komory. V paté ose jsou dveře, které umožňují přístup do horní komory z pavlače. Tyto dveře jsou pravděpodobně starší, jelikož jsou mají velké dřevěné zárubně s detailním vlysem. Poslední osa prvního patra je zděná a omítnutá, navazuje tak na stěnu přízemí, pravděpodobně kvůli klesajícímu terénu od severu k jihu. Tuto osu tvoří jedno dvoukřídlé dovnitř otvíravé okno, které je rozděleno na šest okenních tabulek. Má okenní rámy hnědé barvy a zvenčí umístěnou jednoduchou barokní provlékanou mříž, stejnou jako okno ve čtvrté a šesté ose.

Obrázek 19: Pohled na východní průčelí (zdroj – vlastní)

Obrázek 20: Bližší pohled na východní průčelí (zdroj – vlastní)

Obrázek 21: Bližší pohled na východní průčelí (zdroj – vlastní)

Obrázek 22: Pohled na pavlač (zdroj – vlastní)

Nejvíce výrazným prvkem východního průčelí je pavlač, která je vtažená, takže je v jedné rovině se zděnou stěnou přízemí. Její poprseň je svisle bedněná, nahoře i dole zdobená krycí lištou s motivem oslího hřbetu a uprostřed je vlys vyřezávaných balustrů. Sedm vyřezávaných barokních sloupků do tvaru balustrů s vyřezávanými pásky a ližinami tvoří šest arkád. Tato pavlač byla vytvořena za účelem zajištění komunikace mezi horními komorami, ale její druhotná funkce byla sušení plodin. Je to patrno z *Obrázku 22*, kde je na zábradlí pavlače umístěn nástroj, na němž byly plodiny sušeny, aniž by byly vystaveny přímému dešti, a zároveň nepřekážely při průchodu pavlačí.

Západní průčelí je orientováno do ovocného sadu. Kvůli členitosti terénu zde nejsou vidět celé stěny přízemí. V prvních dvou osách zděné části jsou dvě okna ze světnice. Okno v první ose bylo z neznámých důvodů zazděné. Druhé okno je rozdělené svisle na dvě okenní tabulky a jeho rám je nelogicky nabarven fialovou barvou, která absolutně neladí k barevnosti fasády. Okno je zamřížované jen jednoduchou bíle natřenou mříží bez detailních úprav, a splývá tak s bíle omítnutou fasádou. Také ne zcela logické je umístění okna v těsné blízkosti zdi chlebové pece. Pravděpodobně zde byla chlebová pec přistavěna až později, jak dokládají i originální mapy stabilního katastru.[125] Stavba s chlebovou pecí má svou vlastní střechu pokrytou taškami a také zděný trojúhelníkový štít, ve kterém se nachází okenní otvor, u kterého není zcela jasné, k čemu sloužil. Klenutý pás z cihel, viditelný při pohledu na chlebovou pec ze severu, dokazuje existenci chlebové pece. Vedle pece se ve zděném přízemí nachází dvě malá okna, dovnitř otvíravá, křížem rozdělené na čtyři okenní tabulky, která vedou do černé kuchyně. Okna zde byla pravděpodobně dodělána až později, jelikož otvíravá okna nebyla v černých kuchyních obvyklá a spíše měla podobu otvoru. Takovýto otvor je umístěn hned vedle oken z kuchyně a vede do ovocného sklepa. Nad touto zděnou částí přízemí prochází komora, která má jedno okno viditelné v jižním v průčelí. Ze severní strany je komora otevřená a je tak přístupná pouze z exteriéru. Kvůli této skutečnosti je možné se domnívat, že komora sloužila k uskladňování zemědělských nástrojů nebo k sušení či uskladnění chmele, který se pěstoval na přilehlém poli. Při pohledu do komory lze také vidět, že roubení z této strany patra přechází až do jižní části domu. Roubení patra také pokračuje i dále za komoru, kde je umístěno jedno okno, dělené latinským křížem na čtyři okenní tabulky a s bíle nabarvenými rámy, vedoucí z komory v patře. Právě na této straně je možno vidět lepenici ve spárách mezi trámy, jelikož zde nejsou bíle nabarveny. Lepenice má nahnědlou barvu, což dokazuje přítomnost hlíny a její

[125] viz kapitola 5.1.6

skladbu prozrazují i malé úlomky slámy. Poslední část je zděná kamenem i v patře. V této ani v roubené části na této straně nenajdeme žádný další okenní otvor. Ze západní strany je nejlepší pohled na dvojici cihlových neomítnutých komínů. Komín blíže k jižnímu průčelí je původní, avšak dnes již neplní svou funkci a nahradil ho komín umístěný severněji.

Ze severní strany je při pohledu na průčelí viditelné pouze odhalené kamenné zdivo patra domu a přízemí je pod úrovní terénu. Severní lomenice je naprosto totožná s lomenicí na jižní straně, ale zde je bohužel v horším stavu.

Obrázek 23: Pohled na západní průčelí (zdroj – vlastní)

Obrázek 24: Pohled na západní průčelí (zdroj – vlastní)

Obrázek 25: Pohled do komory na západní straně (zdroj – vlastní)

Obrázek 26: Bližší pohled na roubení (zdroj – vlastní)

Obrázek 27: Chlebová pec, pohled z jihu (zdroj – vlastní)

Obrázek 28: Chlebová pec, pohled ze severní strany (zdroj – vlastní)

Obrázek 29: Bližší pohled na chlebovou pec ze severu (zdroj – vlastní)

Obrázek 30: Detailní pohled na roubení (zdroj – vlastní)

5.1.4 Interiér

Interiér domu prošel v průběhu času mnohými opravami, které se odrážely v potřebách majitelů. Síň má stále zachovanou bíle omítnutou plackovou klenbu s jedním polem a původní podlahu ze čtvercových kamenných desek. Stejná situace je i v černé kuchyni, kde také nalezneme nabílenou plackovou klenbu a kamennou podlahu. Do kuchyně byla umístěna novodobá kachlová kamna. Komora vedle kuchyně je zděná kamenem bez omítnutí s plackovou klenbou a s kamennou podlahou. Také se zde nachází studna, která umožňovala pohodlný přístup k vodě přímo z interiéru domu. Světnice, jakožto hlavní obytná místnost, měla dřevěný strop, který byl zakryt rákosem a lepenicí a byl bíle omítnut. Kamenná podlaha zde byla zakryta novodobým materiálem. Druhá komora, která je přístupná ze síně, se dnes využívá jako koupelna, tudíž její původní vzhled i funkce byly zásadním způsobem proměněny. Chlév, v současnosti využívaný jako garáž, má stále zachované plackové bíle omítnuté klenby se dvěma poli, ale podlahu a část zdí pokrývají velké dlaždice, jež původní nejsou. Sklepní prostory nejsou přístupné z důvodu zatopení vodou, ale jedná se o klenutý prostor s kamenným zdivem bez povrchové úpravy. Do patra vede kamenné schodiště z dolní síně. Horní síň má dřevěné, pravděpodobně nepůvodní, podlahy, její stěny i strop jsou omítnuty bíle. Horní obytné prostory nebyly v rámci průzkumu přístupné, ale jelikož je dům trvale obýván, lze předpokládat určité změny i v těchto prostorech. Veškerý starodávný nábytek, který byl spojen s lidovým řemeslem, byl převezen do Muzea v přírodě v Zubrnicích. Pavlač a následující hospodářské místnosti jsou naopak zcela bez zásahu majitelů. Na pavlači je možné vidět povalový strop z nehraněných kuláčů bez podhledu, který je považován za jednu z nejstarších metod stavění dřevěného stropu.

Větší změnou, která zde byla provedena, bylo přesunutí schodiště do krovu mimo horní síň. Původní přístup do krovu zajišťovaly dřevěné žebříkové schody, které byly umístěny pod dřevěný poklop, jenž odděloval horní síň od krovu. Tento poklop byl trvale uzavřen kvůli bezpečnosti a žebříkové schody byly přesunuty do komory v zadní části domu. Pavlač tak nyní slouží i jako komunikace k přístupu do krovu, který se nachází v komoře v zadní části domu. Třetí díl domu totiž vyplňují dvě komory, které jsou nejspíše zcela v původním stavu. První komora má dřevěné stěny bíle omítnuté, zatímco druhá komora je zděná kamenem a je také nabílená. Obě komory mají původní dveře, podlahy i stropy jsou dřevěné. Povalové stropy jsou složeny ze štípaných půlkuláčů a spáry mezi nimi jsou vyplněny lepenicí.

Obrázek 31: Klenba ve chlévě (zdroj – vlastní)

Obrázek 32: Bližší pohled na stěnu horní komory a zárubeň dveří (zdroj – vlastní)

Obrázek 33: Okno v horní komoře (zdroj – vlastní)

Obrázek 34: Pohled na strop horní komory (zdroj – vlastní)

Obrázek 35: Dveře v horní komoře (zdroj – vlastní)

Obrázek 36: Detailní pohled na kování dveří horní komory (zdroj – vlastní)

Obrázek 37: Detailní pohled na zámek dveří v horní komoře (zdroj – vlastní)

Obrázek 38: Pohled na pavlač (zdroj – vlastní)

Obrázek 39: Okno na pavlači (zdroj – vlastní)

Obrázek 40: Dveře na pavlač (zdroj – vlastní)

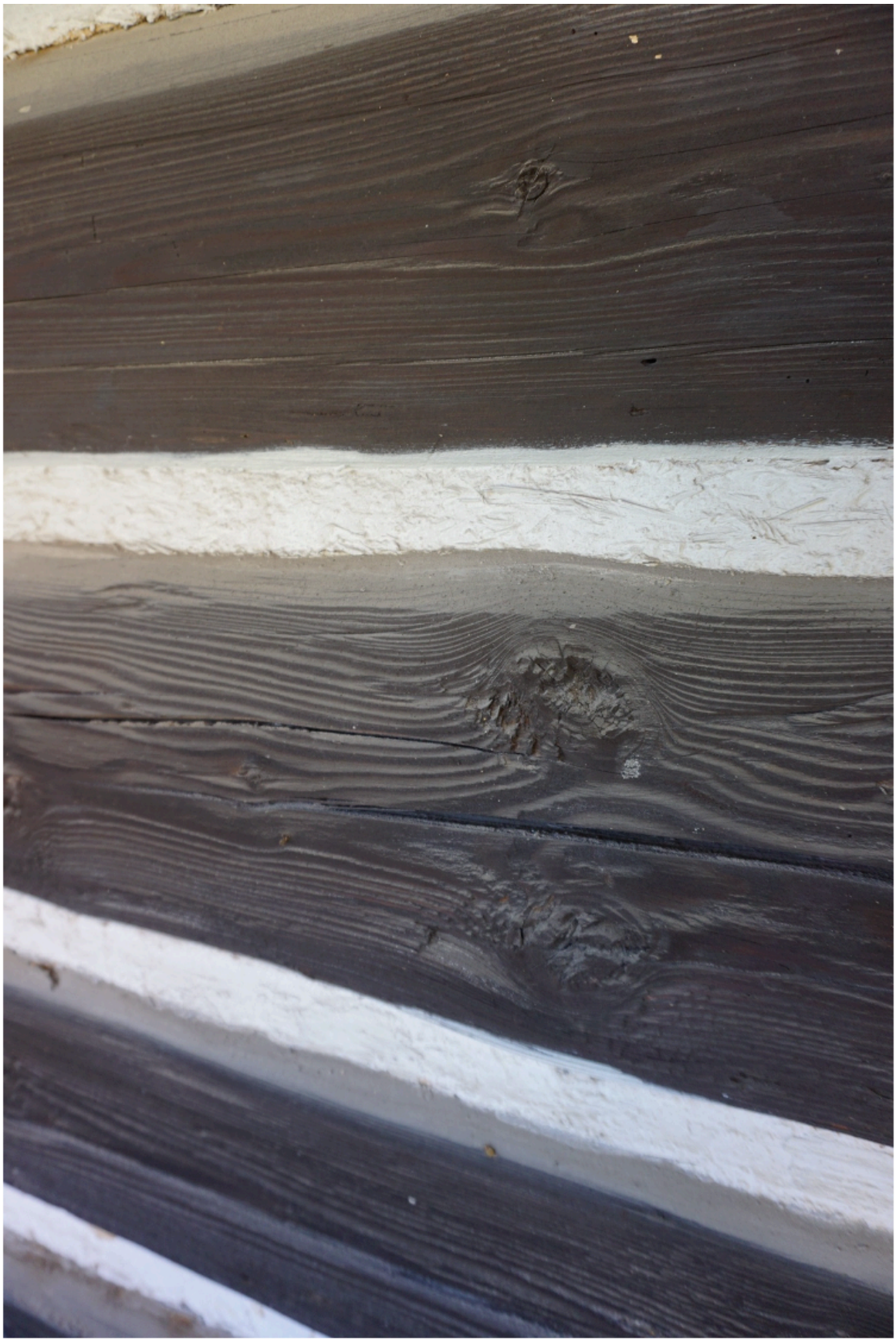

Obrázek 41: Detail roubení na pavlači (zdroj – vlastní)

Obrázek 42: Strop z kuláčů na pavlači (zdroj – vlastní)

5.1.5 Krov

Přístup do krovu zajišťují dřevěné žebříkové schody, které vedou z komory v patře. Tento vstup není původní, ale byl zřízen na žádost majitele. Dříve se do krovu vstupovalo stejnými žebříkovými schody, ale z horní síně, kde byl umístěn otvíravý poklop, jenž od sebe místnosti odděloval. Tento poklop byl ale trvale uzavřen, tudíž jediný možný přístup do krovu je z komory v zadní části domu. Stavba má hambálkový typ krovu s ležatou stolicí. Vodorovné trámy, tedy hambalky, spojují protilehlé krokve, které zajišťují ztužení konstrukce. Ležatá stolice je tvořena vodorovným vazným trámem, který leží na stropní konstrukci a nese svislé sloupky podepírající vaznice. Šikmé vzpěry poté zajišťují dodatečnou stabilitu konstrukce. Tento typ přichází na venkov na přelomu 18. a 19. století a je přebírán z barokních staveb.[126] Jako spoje byly použity tradiční tesařské čepy a pláty bez použití kovových prvků. Na snímcích můžeme vidět také kleštiny a vodorovné ztužující prvky. Prostor krovu je velký, takže je členěn do dvou pater. Do horního patra krovu se vstupuje po dalších dřevěných žebříkových schodech. Dolní patro krovu má podlahu z kuláčů, která je na určitých částech zakryta dřevěnými fošnami. Podlaha horního patra krovu je tvořená z dřevěných prken, které spočívají na hambálkách. Každý trám krovu má své tesařské označení v podobě římské číslice, které pomáhalo při skládání konstrukce krovu na místě. Dolní prostor krovu je velký, takže byl pravděpodobně využíván pro skladování věcí, horní patro mohlo sloužit na sušení plodin, především chmele, který byl pěstován na přilehlém poli. V horním i dolním patře krovu můžeme vidět z interiéru bednění lomenice a její okna, která nejsou zasklená a mají tak funkci větracích průduchů. Oběma patry prochází cihlový komín, jenž býval nabílo omítaný a který nese známky používání. Dnes se tento komín již nevyužívá, protože ho nahradil komín nový, který je posunutý směrem k severní části domu. V celém krovu proběhla jedna razantní změna. Majitel si přál mít jako střešní krytinu pálené tašky namísto eternitu, který tvořil předchozí krytinu střechy. Eternit byl tedy ze střechy stržen a nahrazen taškami. Jelikož ale pálené tašky představují větší zatížení pro krov než eternit, musel být krov zpevněn. Hambálkový krov má krokve umístěny daleko od sebe, takže postupem času by docházelo k deformaci střechy. Tudíž musely být mezi původní krokve vloženy nové tak, aby se vždy střídaly staré a nové krokve. Trámy nových krokví se od starších odlišují světlejší barvou dřeva a použitím kovových spojovacích prvků, které nahradily dříve tesařské spoje.

[126] ŠKABRADA. *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. s. 95.

Obrázek 43: Pohled do krovu (zdroj – vlastní)

Obrázek 44: Bližší pohled na soustavu krovu (zdroj – vlastní)

Obrázek 45: Pohled na nové a staré trámy (zdroj – vlastní)

Obrázek 46: Pohled od krovu (zdroj – vlastní)

Obrázek 47: Strop spodního patra krovu (zdroj – vlastní)

Obrázek 48: Podlaha krovu z kuláčů (zdroj – vlastní)

Obrázek 49: Detailní pohled na trámové spoje (zdroj – vlastní)

Obrázek 50: Bližší pohled na trámy a bednění lomenice (zdroj – vlastní)

Obrázek 51: Detailní pohled na tesařské značení trámů (zdroj – vlastní)

Obrázek 52: Detailní pohled na tesařské značení trámů (zdroj – vlastní)

Obrázek 53: Pohled na lomenici z interiéru (zdroj – vlastní)

Obrázek 54: Pohled na cihlový komín (zdroj – vlastní)

5.1.6 Objekt na historických mapách

Dům č. p. 39 se nachází na východním okraji intravilánu obce, kde je situován na silnici vedoucí do Dolního Týnce. Dům byl pravděpodobně vystaven při druhé vlně rozšiřování zástavby vesnice, která se začala rozšiřovat podél hlavních komunikací.

Podle indikačních skic stabilního katastru z roku 1843 měl objekt pozemkové číslo 115, číslo stavební parcely 77 a číslo popisné 39. Z toho je patrné, že přečíslování domů v Třebušíně neproběhlo od druhé poloviny 19. století. Stavba je na mapách vyznačena převážně žlutou barvou, což označovalo spalný, převážně dřevěný, objekt. Část domu na západní straně je ale vyznačena barvou červenou, tedy je označena jako nespalná, jelikož byla zděná. Dispozice domu je zde viditelně obdélná, ale černá kuchyně a komora vystupují z půdorysu a narušují tak jeho pravidelný obdélníkový tvar. Také zděná část vystupuje z klasické obdélného půdorysu. Není zde ani zachycena chlebová pec, která by na západní straně také měla vystupovat z půdorysu. Z indikačních skic vycházejí i majetkové poměry, jelikož v tratích a úsecích jsou napsána jména majitelů společně s číslem domu, ke kterému půda spadala. Majetková držba náležející k domu č. p. 39 je mimořádná, protože jméno tehdejšího majitele se na pozemcích vyobrazených na indikačních skicách objevuje nejčastěji, samozřejmě s výjimkou samotného majitele panství. Pod usedlost spadala pole, louky, chmelnice, ovocné sady, a dokonce i části lesa, které byly jinak výhradně panským majetkem.

Na originálních mapách stabilního katastru je celá obytná budova zakreslena červenou šrafou, což značilo, že na objektu došlo ke stavební změně. Provedená změna je patrná při srovnání originálních map a indikační skici. Zatímco na indikační skici je červenou barvou zakreslená malá část domu, na originálních mapách tato část ještě chybí. Je tedy zřejmé, že tato část byla k budově přistavěna později, a to nejspíše v první polovině 19. století. Tuto změnu potvrzuje i císařský povinný otisk stabilního katastru, kde je dům také zakreslen bez zděného přístavku.

Obrázek 55: Dům č. p. 39 na současné mapě[127]

Obrázek 56: Dům č. p. 39 na současné letecké mapě[128]

[127] Mapy.cz. Online. [cit. 19.5.2025].
URL: <https://mapy.com/cs/zakladni?source=muni&id=1934&ds=1&x=14.2122806&y=50.6033769&z=13>.
[128] Tamtéž

Obrázek 57: Dům č. p. 39 na současné letecké mapě se zachycením katastru nemovitostí[129]

Obrázek 58: Dům č. p. 39 na indikační skice stabilního katastru z r. 1843[130]

[129] Geoportal. Ortofotomapy ČÚZK (aktuální). Online. [cit. 19.5.2025].
URL: <https://geoportal.gov.cz/web/guest/map?permalink=38653a949afb51654ac9d53aef89eb2d>.
[130] Český úřad zeměměřický a katastrální. *Archiv: Indikační skici*. Online. [cit. 19. 5.2025].
URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=skicic&idrastru=LIT591018430>.

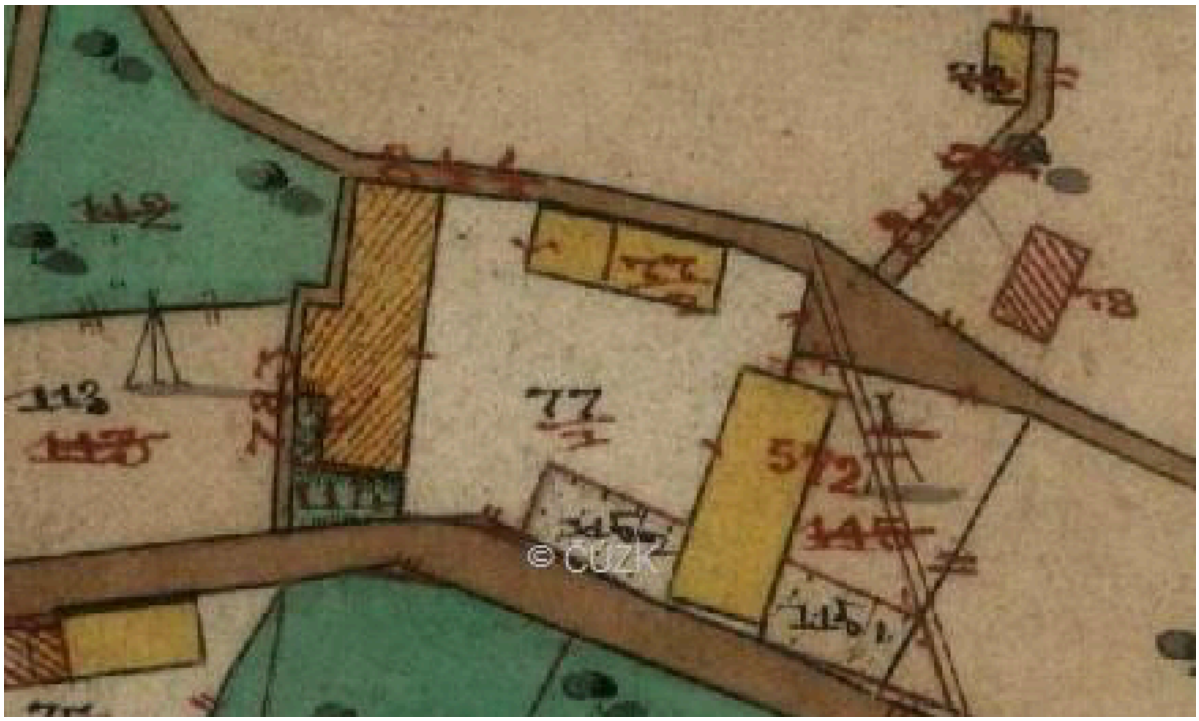

Obrázek 59: Dům č. p. 39 na originálních mapách stabilního katastru z r. 1843[131]

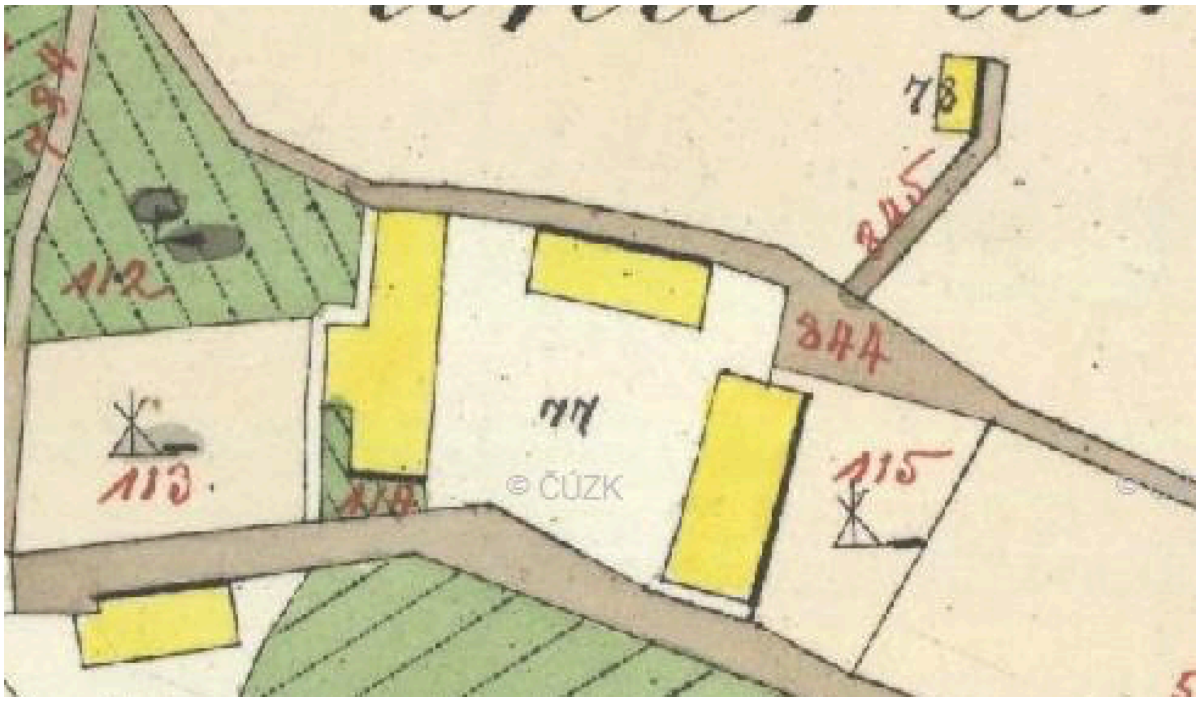

Obrázek 60: Dům č. p. 39 na císařských povinných otiscích stabilního katastru z r. 1843[132]

[131] Český úřad zeměměřický a katastrální. *Archiv: Originální mapy stabilního katastru*. Online. [cit. 19.5.2025]. URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=orm&idrastru=B2_a_4C_7743_5>.
[132] Český úřad zeměměřický a katastrální. *Archiv: Císařské povinné otisky stabilního katastru*. Online. [cit. 19.5.2025].
URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=cioc&idrastru=B2_a_6C_8059-1_4>.

5.1.7 Celkové zhodnocení

Objekt v současnosti nadále slouží jako obytná budova, což se nejvíce odráží na podobě interiéru. Většina vnitřních prostorů byla v průběhu času uzpůsobena ke každodennímu užívání, a tak nesou stopy novějších zásahů, které byly provedeny s cílem zajištění většího komfortu současných majitelů. Tyto zásahy však byly provedeny s ohledem na historický charakter stavby. Přesto se některé části interiéru dochovaly ve své původní podobě, a tím přinášejí informace o vývoji venkovské architektury a o způsobu života v minulých stoletích. Autenticita těchto dochovaných částí zvyšuje architektonickou, kulturní a historickou hodnotu stavby. Z hlediska památkové hodnoty představuje dům hodnotný příklad tradičního severočeského domu s prvky typickými pro oblasti Českého středohoří a Litoměřicka. Příkladem může být pavlač s dekorativními arkádami a poprsněmi, které jsou vyřezávány v barokizujícím stylu, jenž je velice typický pro Litoměřicko. Nelze opomenout lomenici, která představuje výrazný a mimořádně hodnotný prvek domu. Svým dekorativním a tesařsky precizním provedením vypovídá o dovednostech tehdejších tesařů, ale zároveň i o majetkových poměrech usedlosti a o její reprezentativní funkci. Usedlost zřejmě byla významná i ve starších dobách, jelikož se jedná o rozměrově větší stavbu, která je součástí rozsáhlého dvora. Její důležitost vychází i z množství pozemkové držby zapsané v indikačních skicách stabilního katastru.

Objekt je tedy dochován v poměrně autentické podobě s řadou původních architektonických prvků, konstrukcí i tradičních stavebních materiálů. Zachování tradičního materiálu ještě zvyšuje památkovou, architektonickou a estetickou hodnotu objektu. Současní majitelé se objekt stále snaží udržovat v dobrém stavu a v souladu s doporučenými zásadami Národního památkového ústavu, což svědčí o jejich respektu k historickému a kulturnímu významu domu.

Podle odborného zhodnocení Národního památkového ústavu byl dům postaven na konci 18. století. Dále je dům dle jejich popisu je „*příkladem náročně provedeného venkovského domu*“ a „*výrazně se uplatňuje v urbanistické struktuře obce*“[133] S tímto tvrzením určitě lze souhlasit. Konstrukce a dispozice domu odpovídají stavbám z konce 18. až počátku 19. století.

[133] Národní památkový ústav. Památkový katalog. *Dům*. Online. [cit. 19.5.2025]. URL:<https://www.pamatkovykatalog.cz/dum-18345730>.

5.2 Vesnický dům ev. č. 394 (č. p. 11)

5.2.1 Popis

Dům s ev. č. 394, který dříve nesl popisné číslo 11, je patrový se zděným přízemím a roubeným patrem. Stavba je štítově orientována na jih k silnici do vsi, druhý jeho štít směřuje na severní stranu. Jeho podélné osy jsou orientovány na západ a východ, přičemž dvůr se rozprostírá na západní straně usedlosti. Objekt sloužil jako obytná budova a tuto funkci si zachoval dodnes. Celý dům je podsklepený a chráněný sedlovou střechou krytou eternitem. Ve dvoře se nacházejí další menší hospodářské objekty a v západní části dvora je umístěna stodola, postavená ze svisle bedněných prken.

Usedlost je situována na silnici, která spojuje náves obce s osadou Zababeč. Pozemek se nachází ve svažitém terénu, který klesá od severu k jihu. Tato členitost terénu se promítá i do uzpůsobení domu, protože některé jeho části se nacházejí částečně pod úrovní terénu, což je nejvíce patrné ze severní strany. Díky štítové orientaci směrem na jih jsou do přední části domu situovány obytné místnosti domy, protože je zde největší množství slunečního svitu.

5.2.2 Půdorys

Dům má obdélný půdorys se štítovou orientací na jih s klasickou trojdílnou dispozicí domu chlévního typu. Hlavní vstup do objektu se nachází ve středním dílu domu a ústí do síně. Přímo proti vchodovým dveřím se nachází černá kuchyně, která pravděpodobně byla dříve oddělena od síně stejně tak, jako je dnes oddělena i sousední komora, což odpovídalo tradičnímu řešení tohoto typu dispozice. V první části domu, napravo od hlavního vchodu do síně, je světnice, která vyplňuje celý díl domu. Tato místnost byla hlavním obytným prostorem domu. Třetí zadní díl domu původně zcela vyplňoval chlév, jak je patrno z půdorysu, ale v současnosti je tato místnost stavebně upravena. Chlév byl rozdělen na tři místnosti. Nejprve byl rozdělen na dvě stejné poloviny, přičemž polovina blíže k síni byla dále přepažena na další dvě části. V těchto dvou menších částech vznikla komora a koupelna a z větší, nově vzniklé místnosti, se stala velká skladovací komora. Vybourání stěny černé kuchyně a rozdělení chléva na tři místnosti se jeví jako jediné půdorysné změny, které byly na tomto objektu provedeny. Pokud se ale podíváme na mapy stabilního katastru zjistíme, že dům měl při východní straně, přibližně v místě černé kuchyně, malý výběžek, který narušoval jinak pravidelný obdélný půdorys stavby. Autorka se domnívá, že šlo o chlebovou pec vystrčenou za zadní stranu domu do exteriéru. Tato domněnka vychází z faktu, že se dům nachází v oblasti s historicky převládajícím německým obyvatelstvem, pro které bylo typické umisťovat pece mimo hlavní

dispozici domu. Bohužel dnes se však na východní straně domu nenachází žádný větší náznak toho, že by tu chlebová pec stála.

Půdorysné rozvržení patra domu se v zásadě neliší od půdorysného uspořádání přízemí. I zde je dodržena trojdílnost domu s tím rozdílem, že ve druhém dílu jsou dvě místnosti. Situování dvou místností do jednoho dílu patrně bylo zamýšleno již při stavbě domu. Patro je přístupné po nových dřevěných schodech vedoucích z dolní síně. Prostor horní síně není velký, jsou zde situovány pouze dřevěné schody vedoucí z dolní síně, dřevěné žebříkové schody do krovu a dveře na pavlač. Do dalších místností je tedy možné se dostat pouze po pavlači. V prvním půdorysném dílu patra je umístěna horní světnice určená ke spánku, která je jediným obytným prostorem v patře. Na opačné straně od horní síně je situována komora se vstupem z pavlače. Pavlač končí před vstupem do třetího dílu domu, kde se nachází další velká komora, která bývala podle sdělení majitele využívána jako sýpka. Půdorys patra zůstal oproti přízemí téměř nezměněn.

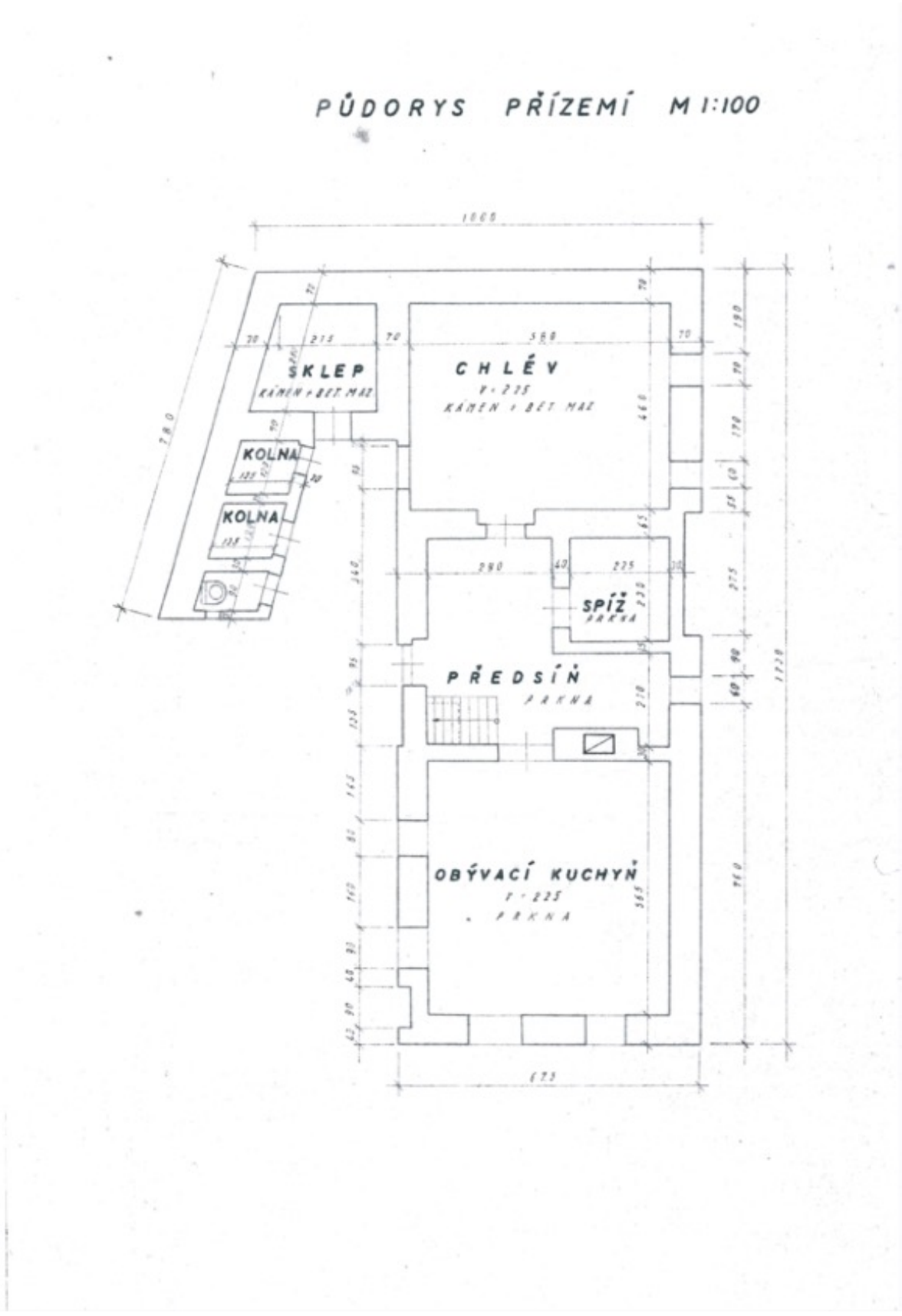

Obrázek 61: Půdorysná dispozice přízemí (zdroj – majitel)

PŮDORYS OBYVATELNÉ MÍSTNOSTI 1. PATRA – M 1:100 –

OSTATNÍ PROSTORY JSOU NEOBYVATELNÉ.

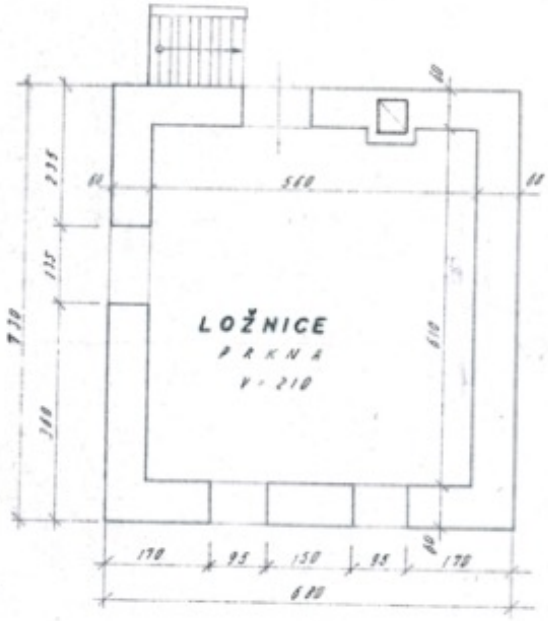

REKREAČNÍ CHALUPA

MAJITEL:

ANTONIE BEDNÁŘOVÁ, TŘEBUŠÍN č.11
OKR. LITOMĚŘICE

Obrázek 62: Půdorys obytné místnosti prvního patra (zdroj –majitel)

5.2.3 Exteriér

Dům má štítovou orientaci na jižní stranu k silnici, tedy do vsi. Jižní průčelí je dvouosé jak v přízemí, tak i v patře. Vzhledem ke svažitému terénu je vstup do sklepa situován do jižního průčelí, a proto se na první pohled může zdát, že objekt má dvě nadzemní podlaží. Toto snížené přízemí je zděné, omítnuté bílou barvou, má sokl a římsu, která ho odděluje od výše položeného přízemí. I zde je dodržen počet dvou os, v první ose se nachází dveře pro vstup do sklepa, které jsou nejspíše původní. Ve druhé ose je umístěno okno do sklepa, které je osazeno v líci a má náznak kamenné šambrány. Toto okno se odlišuje od ostatních oken v tomto průčelí, protože je jednoduché, a svisle dělené na dvě okenní tabulky. Je ven otvíravé a jeho rámy jsou natřeny tmavě zelenou barvou. Přízemí je také zděné s bíle natřenou fasádou a v obou osách jsou okna, která jsou osazena v líci a v kamenné šambráně se zaklenutím a štukovou výzdobou. Okna v přízemí jsou dvojitá, ven a dovnitř otvíravá, dělená latinským křížem na čtyři skleněné tabulky. Rámy vnějších oken jsou natřeny stejnou tmavě zelenou barvou jako okno ve sníženém přízemí. Vnitřní okna mají bíle natřené rámy. Přízemí od patra odděluje profilovaná římsa s plechovým zakrytím. Roubené patro je na zděné přízemí asymetricky nasazeno. Má v obou osách stejná vnější okna, jako jsou v přízemí, s tím rozdílem, že jsou menší. Tyto okna jsou umístěna ve dřevěné šambráně, která je nabílená. Vnitřní okna jsou dovnitř otvíravá, svisle dělená na dvě skleněné tabule s rámy hnědé barvy. Dřevěný štít trojúhelníkového tvaru je od patra oddělen podlomením.

Lomenice tohoto domu je horizontální profilovanou římsou s vyřezávaným vlysem rozdělena na dvě části. Ve spodní části je vsazen obdélník ze svisle bedněných prken, a tím po stranách vznikají dva trojúhelníky, které jsou klasovitě deštěny. V obdélníku se nacházejí dva větrací průduchu ve tvaru čtyřlístku. Po obvodu obdélníku jsou zdobně vyřezávané krycí lišty. Horní část lomenice má trojúhelníkový tvar, odpovídající tvaru sedlové střechy. Trojúhelník je svislým zdobným prvkem vedoucím do špice štítu rozdělen na dva pravoúhlé trojúhelníky, jež jsou také klasovitě deštěny. a kolem jejich svislých stran vyřezávané okřídlí s vlysem. Oba pravoúhlé trojúhelníky mají každý kulatý větrací průduch a nad ním se nachází průduch ve tvaru srdce. Lomenice byla v minulosti opravována majitelem, který se snažil co nejvíce zachovat její tesařské provedení.

Obrázek 63: Pohled na jižní průčelí ze silnice (zdroj – vlastní)

Obrázek 64: Pohled na jižní průčelí ze dvora (zdroj – vlastní)

Obrázek 65: Detailní pohled na vnější okno v přízemí (zdroj – vlastní)

Západní průčelí je orientováno do dvora. V přízemí momentálně vidíme tři osy, ale na základě průzkumu je zřejmé, že zde původně bývaly osy čtyři. První osu přízemí tvořily dveře do chléva, které byly zazděny vzhledem k tomu, že místnost chléva ztratila svou původní funkci. Doklad o tom, že tu dveře byly, je viditelný z interiéru, kde je patrné původní ostění, viz *Obrázek 78*. Ve druhé ose se nachází dveře, které sloužily a slouží jako hlavní vchod, ale původní dveře byly nahrazeny novodobými vchodovými dveřmi. V dalších dvou osách jsou totožná okna jako v jižním průčelí v přízemí. Roubené patro západního průčelí je tříosé, přičemž ve všech osách jsou dveře. Dveře jsou jednokřídlé, již nejsou původní, ale jejich zárubně původní jsou, což svědčí o věrnosti historické dispozice. Roubení v této části domu bylo upraveno netradičním způsobem. Dřevěné trámy byly natřeny bílou barvou a spáry mezi nimi černou, což vytváří velmi kontrastní efekt. Tato úprava neodpovídá běžným historickým tradicím na tomto území a je výsledkem zásahu současného majitele, který tak učinil z osobního vkusu. Nejvýraznějším prvkem západního průčelí je ovšem pavlač, která se táhne téměř přes celé patro a je předsazená, což znamená, že vystupuje před líc stěny přízemí.

Předsazená pavlač spočívá na dřevěných krakorcích, které vystupují ze stěny domu a zajišťují její stabilitu. Pavlač se táhne téměř po celé šířce západního průčelí a zasahuje až k jižní štítové straně, kde je částečně uzavřena bedněním, jelikož zde předchozí majitel postavil holubník. Na opačné, severní, straně končí pavlač vstupem do komory, čímž propojuje všechny místnosti horního patra. Poprseň pavlače je tvořena svislým bedněním, které se střídá se svislými bílými prkny, které mají tvořit iluzi roubení. Nahoře bednění poprsně zakončuje krycí lišta s vyřezávaným motivem oslího hřbetu, zatímco dole ho přesahuje ozdobná krycí lišta s vlysem. Pavlač má jeden obyčejný sloupek z hraněného trámu, ale při bližším pohledu na bednění holubníku je možné vidět vlys vyřezávaných sloupků, které připomínají vyřezávané postávky. To naznačuje, že původní arkádové sloupy pavlače mohly být též bohatě zdobené.

Obrázek 66: Pohled na západní průčelí (zdroj – vlastní)

Obrázek 67: Pohled na pavlač ze dvora (zdroj – vlastní)

Obrázek 68: Bližší pohled na pavlač (zdroj – vlastní)

Obrázek 69: Detailní pohled na výzdobu pavlače (zdroj – vlastní)

Při pohledu ze dvora je patrné, že levá třetina střechy domu je prodloužená, a vytváří tak chráněný prostor, který je krytý před deštěm a větrem. Tato konstrukce byla velice praktická, protože na budovu navazují další malé hospodářské budovy, ke kterým bylo žádoucí dojít tzv. suchou nohou. Přímo naproti bývalým dveřím do chléva se nachází menší zděný bíle omítnutý prasečí chlívek, nad kterým je umístěna zděná a omítnutá sušárna na ovoce. Přístup k ní byl patrně po žebříku. Napravo od chlívku a sušárny se nachází malý sklep, využívaný jako ovocný sklep, který je zděný kamenem bez omítnutí a má nízkou valenou klenbu. Dále tu najdeme seník, malou komoru a díky protažené střeše tu vzniká krytý prostor, který byl vhodný např. pro sušení chmele. Na tomto místě si lze všimnout aktuálního stavu roubení. Podle slov současného majitele byly dříve spáry mezi jednotlivými trámy zaplněny maltou, kterou v konstrukci držely kovové hřebíky a zabraňovaly tak jejímu vypadávání. Později při opravách domu byla malta ze spár vyškrábána a nahrazena lepenicí, kovové hřebíky ve spárách ale zůstaly. Vypadané části lepenice ze spár a odhalené hřebíky jsou patrné z *Obrázku 73*.

Východní průčelí domu je méně výrazné než jeho jižní nebo západní strana. V přízemí má dvě malá okna, která jsou opatřena mříží, jenž znesnadňuje pohled z exteriéru do interiéru. V patře se nachází jedno okno v komoře, nejspíše se ale jedná jen o zasklený větrací průduch, a jeden malý čtvercový větrací průduch ze sýpky. Z této strany střechy nejlépe vidíme komínové těleso, které je zděné a omítané.

Vzhledem ke značnému sklonu terénu v severní části pozemkové parcely se v severním průčelí neuplatňuje zděná stěna přízemí ani roubené patro. Nad úrovní terénu je tedy pouze dřevěný štít, tvořen jednoduchým svisle kladeným bedněním.

Obrázek 70: Prodloužení střechy, pohled z pavlače (zdroj – vlastní)

Obrázek 71: Hospodářské místnosti na dvoře (zdroj – vlastní)

Obrázek 72: Sušárna (zdroj – vlastní)

Obrázek 73: Detail roubení (zdroj – vlastní)

Obrázek 74: Klenba ovocného sklepu (zdroj – vlastní)

Obrázek 75: Pohled z východní strany (zdroj – vlastní)

Obrázek 76: Pohled na okno do černé kuchyně (zdroj – vlastní)

Obrázek 77: Pohled na východní průčelí (zdroj – vlastní)

Obrázek 78: Pohled na východní průčelí (zdroj – vlastní)

Obrázek 79: Pohled na severní štít (zdroj – vlastní)

5.2.4 Interiér

Novějšími jednokřídlými dveřmi hlavního vchodu se dostaneme do síně, která je zděná a omítaná, má dřevěný strop obložený nepůvodními dřevěnými kazetami a podlahu z modernějšího materiálu. Síň je propojena s černou kuchyní, takže povrchové úpravy jsou zde stejné. Z černé kuchyně se nejspíše nepřímo vytápěla světnice. Dnes je světnice přímo vytápěná novodobými kachlovými kamny. S kuchyní sousedí malá čtvercová komora, též zděná a omítnutá s nepůvodní podlahou a stropem zakrytým novějšími bíle natřenými dřevěnými deskami. Strop má stropní trámy natřené bílou barvou, aby barevně ladily ke stropu. Napravo od síně je umístěna světnice, která je, společně s horní světnicí, největší místností v domě. Obytná světnice je zděná a omítnutá, podlaha je zde stejná jako v síni a kuchyni. Na dřevěný strop světnice byla nanesena lepenice s rákosem a poté byl bíle omítnut. Jediné klenuté interiéry se nacházejí ve chlévě, který je zaklenut segmentovou, neboli tzv. stájovou klenbou, jenž je viditelná ve všech místnostech vzniklých ze chléva. Všechny tři místnosti mají bíle omítnuté stěny a podlahu z dlaždic. Při vstupu ze síně je po pravé straně místnost s novodobě řešenou koupelnou a po levé straně najdeme pozůstatek po zazděných dveřích do chléva z exteriéru. Naproti dveřím ze síně jsou další dveře, které vedou do další větší komory, jež vznikla dělením chléva.

Po pravé straně od vchodových dveří do síně jsou umístěny žebříkové dřevěné schody do horní síně s poklopem. Schody i poklop jsou nově vyrobeny. Tato místnost je roubená i v interiéru, má dřevěné podlahy i stropy. Celý interiér horní světnice je natřen bílou barvou, která je částečně sloupána. Prostor horní síně je velmi malý, jsou zde prakticky jen žebříkové schody do dolní síně, původní dřevěné žebříkové schody do krovu a dveře vedoucí na pavlač. Nalevo od těchto dveří je jen jedna další místnost a také jediná obytná místnost v patře. Horní světnice sloužila ke spánku, proto je také jako jediná omítnutá. Aby mazanina lépe držela na dřevěných stěnách používal se rákos, který měl nosnou funkci hliněné omítky, viz *Obrázek 95*. Takto omítnuté jsou stěny i strop horní světnice. Na stropě bývali podhledové trámy, ale ty byly také omítnuty a natřeny odlišnou barvou od barvy omítnutí stropu, aby zůstaly zvýrazněny. Světnice v patře má též starší dřevěnou podlahu. Pavlači pokračuje do zadní části domu, kde jsou umístěny dvě komory. První z těchto komor je menší než komora druhá, která ukončuje pavlač. Menší komora byla nejspíše určena ke skladování věcí, větší komora měla mít funkci sýpky. Obě místnosti mají, stejně jako horní síň, viditelné roubení i v interiéru, dřevěné stropy a podlahy. Dřevěný strop v sýpce je povalový ze štípaných půlkuláčů a má slabý bílý nátěr,

podobně jako všechno dřevo v této místnosti. Tyto místnosti očividně nebyly určeny k obývání a kvůli tomu také nebyly nijak novodobě pozměněné.

Obrázek 80: Pohled na zazděné dveře do chléva (zdroj – vlastní)

Obrázek 81: Klenba ve chlévě (zdroj – vlastní)

Obrázek 82: Klenba ve chlévě (zdroj – vlastní)

Obrázek 83: Trám v komoře v přízemí (zdroj – vlastní)

Obrázek 84: Dveře ze síně do chléva (zdroj – vlastní)

Obrázek 85: Vnitřní okno ve světnici (zdroj – vlastní)

Obrázek 86: Dveře ze síně do světnice (zdroj – vlastní)

Obrázek 87: Žebříkové schody do krovu (zdroj – vlastní)

Obrázek 88: Roubení stěn v horní síni (zdroj – vlastní)

Obrázek 89: Detail roubení v horní síni (zdroj – vlastní)

Obrázek 90: Strop v horní síni (zdroj – vlastní)

Obrázek 91: Strop v horní světnici (zdroj – vlastní)

Obrázek 92: Stěny v horní světnici (zdroj – vlastní)

Obrázek 93: Komín v horní světnici (zdroj – vlastní)

Obrázek 94: Podlaha v horní světnici (zdroj – vlastní)

Obrázek 95: Detailní skladba stěn v horní světnici (zdroj – vlastní)

Obrázek 96: Dveře do horní komory z pavlače (zdroj – vlastní)

Obrázek 97: Dveře do horní komory z interiéru (zdroj – vlastní)

Obrázek 98: Strop v horní komoře (zdroj – vlastní)

Obrázek 99: Pohled na bývalý holubník na pavlači (zdroj – vlastní)

Obrázek 100: Bližší pohled na roubení na pavlači (zdroj – vlastní)

5.2.5 Krov

Přístup do prostoru krovu zajišťuje dřevěné žebříkové schodiště, které vychází z horní síně. Vstup je uzavřen dřevěným poklopem, který odděluje horní síň a prostor krovu. Dům má hambálkový krov, v němž jsou dvě protilehlé krokve spojeny vodorovným trámem, tzv. hambalkem. Krokve a hambalky jsou podepřeny dvojitou stojatou stolicí. Stojatá stolice má funkci svislého podpěrného systému a pomáhá přenášet zatížení střechy z krokví na stropní konstrukci. Tento krov se podle Jiřího Škabrady začíná objevovat až v 19. století.[134] Trámy jsou zčásti spojeny tesařskými čepy a zčásti kovovými prvky. Na krokvích jsou upevněna dřevěná prkna, která tvoří podklad pro eternitovou střešní krytinu. Z interiéru je dobře patrné bednění lomenice, ve kterém se nacházejí větrací průduchy v dekorativních tvarech čtyřlístků, kruhů a srdcí. V jižní části krovu je umístěn cihlový neomítnutý komín, jenž odvádí kouř z kamen ve světnici. Trámy tohoto krovu nenesou žádné viditelné tesařské značení, které obvykle pomáhalo při montáži krovu. Krov má podlahu z dřevěných prken, které umožňovaly využití půdního prostoru a je velmi pravděpodobné, že se využíval k sušení plodin nebo ke skladování předmětů.

Obrázek 101: Pohled na vaznice krovu (zdroj – vlastní)

[134] ŠKABRADA. *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. s. 95.

Obrázek 102: Pohled na krokve krovu (zdroj – vlastní)

Obrázek 103: Bližší pohled na trámy (zdroj – vlastní)

Obrázek 104: Stojatá stolice krovu (zdroj – vlastní)

Obrázek 105: Pohled na lomenici z interiéru (zdroj – vlastní)

Obrázek 106: Podlaha krovu (zdroj – vlastní)

Obrázek 107: Bližší pohled na cihlový komín v krovu (zdroj – vlastní)

5.2.6 Sklep

Celý dům je podsklepen. Vstup do sklepních prostor zajišťují dvoukřídlé dřevěné dveře osazené v zaklenutém kamenném ostění v jižním průčelí. Dveře mají nejspíše původní kovové kování a otevírací mechanismus. Sklep je členěn na dvě části. První z nich je zděná kamenem bez omítnutí, pouze s nabílenými stájovými klenbami se segmenty osazenými do ocelových profilů. V tomto prostoru se nachází jedno velké okno na jižním průčelí, jedno malé okno do dvora a dveře do druhé části sklepa. Zdejší prostor složil nejspíše k uskladnění různých věcí. Druhá část sklepa je přístupná dřevěnými dveřmi a tvoří ji malá místnost s kamennými stěnami s bílým nátěrem. Bílý nátěr mají také klenby, které jsou totožné jako ty v první části sklepa. Tato místnost nemá okna a v současnosti slouží k uskladnění uhlí. Není jisté, zda byla druhá část sklepa původně zakreslena ve stavebním plánu nebo byla přistavěna až později. Podlahu ve sklepě tvoří menší kameny a v prostoru dveří jsou naskládány cihly.

Obrázek 108: Pohled na zeď a klenbu ve sklepě (zdroj – vlastní)

Obrázek 109: Pohled na dveře do sklepa v jižním průčelí (zdroj – vlastní)

Obrázek 110: Pohled na dveře do sklepa z interiéru (zdroj – vlastní)

Obrázek 111: Klenba ve sklepě (zdroj – vlastní)

Obrázek 112: Podlaha ve sklepě (zdroj – vlastní)

Obrázek 113: Pohled do druhé místnosti sklepa (zdroj – vlastní)

Obrázek 114: Klenba ve druhé místnosti sklepa (zdroj – vlastní)

5.2.7 Objekt na historických mapách

Dům ev. č. 394 se nachází v centrální části intravilánu obce, kde je situován při silnici vedoucí do osady Zababeč. Pravděpodobně se jedná o starší zástavbu, vzhledem k blízké poloze k návsi.

Podle indikačních skic stabilního katastru z roku 1843 měl objekt pozemkové číslo 66, číslo stavební parcely 96 a číslo popisné 11, které je dodnes vepsáno na fasádě domu v jižním průčelí. Stavba je na mapách vyznačena žlutou barvou, což označovalo spalný, převážně dřevěný, objekt. Dispozice domu je viditelně obdélná, ale je zde zachycen přesah střechy na západní straně stavby. Také v místě černé kuchyně a komory narušuje pravidelný obdélníkový tvar malý čtvercový výběžek, který při srovnání s dnešní situací na mapě není viditelný. Nejspíše se jednalo o chlebovou pec vystupující z půdorysu na východní straně domu, jelikož v této oblasti bylo převážně německé obyvatelstvo, pro které bylo typické stavět chlebové pece mimo půdorys domu, kvůli většímu zabezpečení proti požáru. Chlebová pec tedy nejspíše byla později zbourána. Majetková držba k domu ev. č. 394 nebyla příliš velká, spadali pod něj spíše menší tratě polí a luk, místy s výsadbou ovocných stromů. Pravděpodobně se nejednalo o velkou a důležitou usedlost, jakou byla např. usedlost s č. p. 39. Na originálních mapách stabilního katastru je budova zakreslena stejně jako zachycena na indikačních skicách. Jediné změny, které jsou zde viditelné se týkají hospodářských budov ve dvoře. Stejná situace je i na císařských povinných otiscích stabilního katastru.

Obrázek 115: Dům ev. č. 394 na současné mapě[135]

Obrázek 116: Dům ev. č. 394 na současné letecké mapě[136]

[135] Mapy.cz. Online. [cit. 19.5.2025].
URL: <https://mapy.com/cs/zakladni?source=muni&id=1934&ds=1&x=14.2122806&y=50.6033769&z=13>.
[136] Mapy.cz. Online. [cit. 19.5.2025].
URL: <https://mapy.com/cs/zakladni?source=muni&id=1934&ds=1&x=14.2122806&y=50.6033769&z=13>.

Obrázek 117: Dům ev. č. 394 na současné letecké mapě se zachycením katastru nemovitostí[137]

Obrázek 118: Dům ev. č. 394 na indikační skice stabilního katastru z r. 1843[138]

[137] Geoportal. Ortofotomapy ČÚZK (aktuální). Online. [cit. 19.5.2025].
URL: <https://geoportal.gov.cz/web/guest/map?permalink=38653a949afb51654ac9d53aef89eb2d>.
[138] Český úřad zeměměřický a katastrální. *Archiv: Indikační skici*. Online. [cit. 19. 5.2025].
URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=skicic&idrastru=LIT591018430>.

Obrázek 119: Dům ev. č. 394 na originálních mapách stabilního katastru z r. 1843[139]

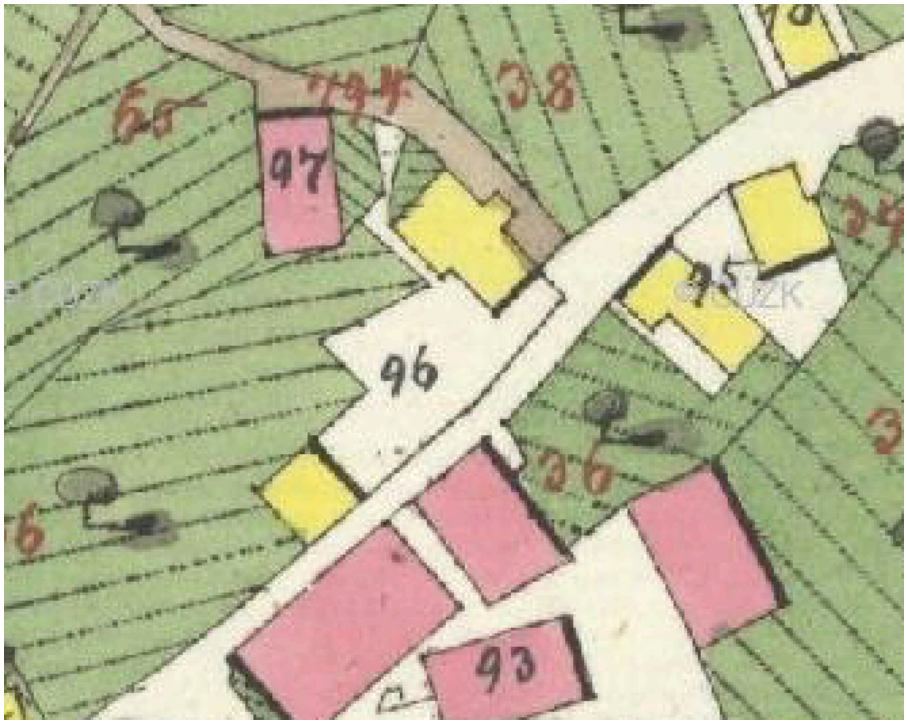

Obrázek 120 Dům ev. č. 394 na císařských povinných otiscích stabilního katastru z r. 1843[140]

[139] Český úřad zeměměřický a katastrální. *Archiv: Originální mapy stabilního katastru*. Online. [cit. 19.5.2025]. URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=orm&idrastru=B2_a_4C_7743_5>.
[140] Český úřad zeměměřický a katastrální. *Archiv: Císařské povinné otisky stabilního katastru*. Online. [cit. 19.5.2025].
URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=cioc&idrastru=B2_a_6C_8059-1_4>.

5.2.8 Celkové zhodnocení

Ačkoli objekt nadále slouží k trvalému obývání, v jeho interiéru se to výrazně nepromítlo. Jedná se tak o zachovalou budovu s řadou původních architektonických prvků a konstrukcí, které dokazují dochování tradičního materiálu. Některé její místnosti jsou dochovány ve své autentické podobě dodnes. To zvyšuje architektonickou hodnotu stavby. Objekt má též výpovědní hodnotu o dobovém stavitelství a metodách zpracování stavebního materiálu, což z něj činí zachovalý příklad tradiční lidové architektury. Současný majitel se dlouhodobě snaží o údržbu v duchu lidového stavitelství. To se projevuje snahou o obnovu tradičního hliněného materiálu do spár mezi trámy v exteriéru, namísto dříve použité malty, nebo také oprava svislého bednění lomenice s úmyslem zachování dekoru na lomenici. Usedlost zřejmě nepatřila mezi nejbohatší v obci, což naznačuje její nízký počet pozemků, patrný z indikačních skic stabilního katastru, její rozměry nebo skromnější dekorování prvků. Ale i přesto je stavba hodnotným dokladem severočeského domu, konkrétně oblasti Českého středohoří a Litoměřicka. Dům nese charakteristické prvky pro tuto oblast, např. pavlač nebo lomenici, ve kterých se odráží kvalita zpracování zdejší tesařské práce.

Dům ev. č. 394 je nedílnou součástí intravilánu obce. Konstrukční řešení domu sice odpovídá stavbám z první třetiny 19. století, ale vzhledem k jeho poloze je pravděpodobně jádro domu mnohem starší.

5.3 Porovnání objektů

Při porovnání obou objektů je patrné, že dům č. p. 39 je proporčně větší než dům ev. č. 394. Tuto skutečnost lze odhadnout již z porovnání jejich jižních štítových průčelí, kde má dům č. p. 39 více okenních os, což naznačuje větší šířku stavby. Dům musel být nejspíše rozšířen, a to pravděpodobně před polovinou 19. století. To by mohlo znamenat, že v domě č. p. 39 žilo více lidí, a proto bylo nutné zvětšit prostory k obývaní domu. Nevíme, zda tu žilo více rodin pod jednou střechou vzhledem k tomu, že ve dvoře je umístěn i výměnek, který mohl sloužit pro starší členy rodiny nebo pro čeledíny. Je ale pravděpodobné, že tu bylo více čeledínů, protože se zde nachází více hospodářských místností než u usedlosti s ev. č. 394. I v domě s ev. č. 394 se nacházejí hospodářské místnosti, ale nedosahují takových rozměrů v porovnání s domem č. p. 39. Dům ev. č. 394 také disponuje jen dvěma obytnými místnostmi, což napovídá, že v objektu žila jedna nebo dvě rodiny a možná pár dalších čeledínů, jelikož nemá tak rozlehlý dvůr a pozemky, aby tu muselo být na práci tolik lidí, jako u domu č. p. 39. Můžeme tedy říct, že dům ev. 394 měl skromnější hospodářské poměry.

V exteriéru se domy příliš vizuálně neliší, oba mají zděné přízemí s upravenou fasádou a roubené patro. U domu č. p. 39 je fasáda zdobnější a barevnější. Oba domy jsou rovněž podsklepeny a mají sedlovou střechu, která původně byla kryta stejnou eternitovou střešní krytinou. U domu č. p. 39 ale došlo ke změně střešní krytiny a eternit byl nahrazen pálenou taškou. Kvůli této změně musel být uzpůsoben také krov domu. Konstrukčně se u obou domů jedná o hambálkový krov, s rozdílem, že dům ev. č. 394 má variantu s dvojatou stojatou stolici a dům č. p. 39 se stolicí ležatou. Také se u obou domů vyskytuje trojúhelníkový vyřezávaný dřevěný štít. V případě lomenice se odlišuje dům č. p. 39, který se může chlubit jednou z nejhezčích lomenic v kraji. Lomenice domu ev. č. 394 je také tesařsky propracována, ale je mnohem méně dekorovaná, a i to naznačuje, že tehdejší majitelé usedlosti nebývali tak majetní. Promítá se to nejen ve zdobnosti architektonických prvků, ale také v pozemkové držbě. Pod usedlost s č. p. 39 spadaly rozsáhlé pozemky s výhodnější polohou.

Dispozičně jsou oba domy postaveny na obdélníkovém půdorysu s trojdílným uspořádáním. Dům č. p. 39 odpovídá smíšenému komoro-chlévnímu typu a dům ev. č. 394 typu chlévnímu. Jak již bylo zmíněno výše, prostory místností domu č. p. 39 jsou větší než ty u domu ev. č. 394. U obou domů lze také říct, že nejvíce autenticky dochovanými prostory jsou komory a prostory krovu. U domu ev. č. 394 lze zmínit i sklepní prostory.

6. OCHRANA LIDOVÉ ARCHITEKTURY

Severočeské pohraničí prošlo zásadní změnou po skončení druhé světové války, když odtud bylo odsunuto německé obyvatelstvo. Odsun byl proveden velmi rychle, tudíž většina Němců odcházela jen s pár věcmi a zanechali tu prakticky vše. Většina z nich se do svých domovů po odsunu již nikdy nevrátila, ale dle pamětníků existovaly případy, kdy se bývalí němečtí majitelé usedlosti seznámili s majiteli novými a jezdili na návštěvy či prázdniny do svých někdejších domovů. Někteří pamětníci také zmiňují, že se svými bývalými německými sousedy udržovali kontakt skrze korespondenci. Po roce 1989 začali Němci pořádat exkurze do českých pohraničních vesnic, kdy se setkávali se zdejším obyvatelstvem a ti jim ukazovali jejich dřívější obydlí. Mnozí z nich, zejména ti, kteří se v českém pohraničí narodili a strávili zde své dětství, se tu stále cítili být doma. V extrémnějších případech i nadále považovali objekty za svůj majetek, který jim byl násilně odebrán, a současným majitelům to dávali najevo. V dnešní době zájem Němců o trvalý návrat do jejich rodných obcí utichl, ale německé obyvatelstvo se sem v hojném počtu vrací stále, ale jen již na výlety do přírody nebo za poznáním místní kultury.

Právě po odsunu německého obyvatelstva vznikl v pohraničních oblastech problém, jelikož počet obyvatel vesnic se snížil někde až o polovinu, a do opuštěných domů se neměl kdo nastěhovat. Opuštěné objekty tak začaly chátrat. Tento problém zčásti vyřešil český fenomén chalupářství, který je typický pro druhou polovinu 20. století. Noví majitelé z měst začali tyto opuštěné objekty využívat k rekreaci, a tím je zachránili před zánikem.[141] Nepodařilo se ovšem zachránit všechny vesnické domy. Mnohé z nich zanikly nebo byly zlikvidovány, a to bez jakékoliv předešlé dokumentace. Také stavby, které byly ušetřeny zániku, byly přestavěny a tím ztratily svůj původní ráz.[142] Poválečný vývoj kladl největší důraz na odstranění sociálních rozdílů na venkově, a to znamenalo hlavně likvidaci soukromého hospodaření. Velké nebo panské dvory byly přetvořeny na státní statky nebo se zde zřizovala jednotná zemědělská družstva. To vedlo ke stavebním zásahům, jež narušily tradiční urbanistickou strukturu obcí.[143] Proces devastace, který byl zapříčiněn plánovaným hospodařením a socialistickým nezájmem a neúctou k lidovému dědictví, se v roce 1989 sice zastavil, ale na vesnici pronikly nové materiály, které začaly být velice dostupné. Na tradiční vesnické zástavbě se začalo objevovat

[141] ŠKABRADA. *Lidové stavby. Architektura českého venkova* s. 210.
[142] PEŠTA. *Rekonstrukce roubených staveb*. s. 114.
[143] LANGER. *Lidové stavby v České republice*. s. 151.

zateplování fasád, vyměňovala se dřevěná okna za plastová okna nebo se nahrazovala tradiční krytina taškami či plechem.[144]

Přestože se ochraně lidové architektury věnuje odborná památková péče i orgány ochrany krajinného rázu, tradiční stavby mizí i nadále. Institut památkové péče je navíc veřejností vnímán negativně, jako něco obtěžujícího a soukromí narušujícího, a to představuje další komplikaci. Proto je třeba si uvědomit, že hlavním cílem památkové péče je chránit a uchovat stavební dědictví pro budoucí generace. Každý vlastník objektu zapsaného v seznamu kulturních památek má povinnost praktického provedení památkové péče. Obecní, městské, okresní a krajské úřady poskytují majitelům dotace a příspěvky na údržbu těchto objektů, s důrazem na použití tradičních materiálů a technologií, které bývají nákladnější než běžně používané průmyslové alternativy. Jiří Škabrada zdůrazňuje, že cílem by neměla být rekonstrukce v moderním slova smyslu, ale především řemeslné opravy či úpravy objektu, které zachovávají konstrukční principy a tradici domu.[145]

Do ochrany lidové architektury spadají i muzea v přírodě, nesprávně označované jako skanzeny. Jedno takové muzeum v přírodě se nachází asi 6 kilometrů severně od Třebušína, situované do obce Zubrnice. Zde proběhla záchrana a obnova historického jádra vesnice, kde jsou nyní zachovány patrové stavby zděné nebo s roubeným patrem, dokonce sem bylo i několik staveb přeneseno z jiných míst.[146]

[144] PEŠTA. *Rekonstrukce roubených staveb*. s. 114.
[145] ŠKABRADA. *Lidové stavby. Architektura českého venkova* s. 214.
[146] LANGER. *Lidové stavby v České republice*. s. 161.

ZÁVĚR

Hlavním cílem této bakalářské práce byla dokumentace dvou domů lidového stavitelství. Tento záměr se podařilo naplnit a domy byly zdokumentovány v celkem podrobném rozsahu, což vypovídá množství pořízeného obrazového materiálu. Jediným úskalím této dokumentace byla pramenná základna. Historické stavební plány vybraných objektů nebyly k dispozici, protože byly zničeny při požáru, který postihl Státní oblastní archiv v Litoměřicích. Z fondu se dochovalo jen pár historických plánů staveb, ale ty autorkou vybrané mezi nimi nebyly. Původní půdorysné dispozice jsou tedy pouze odhadovány nebo informace o nich předali autorce samotní majitelé. Historické stavební plány a původní půdorysné dispozice by mohly být předmětem dalšího zkoumání. Stejně tak by jím mohly být i dějiny obce Třebušín, protože i zde jsou dochované prameny velmi nedostatečná a je třeba vycházet i z jiných zdrojů. Autorka se pokusila sepsat nejdůležitější události, které přímo ovlivňovaly obec Třebušín, ale určitě je zde prostor pro dalších bádání, nejspíše z pramenů dochovaných v německém jazyce. I přes to jsou zde nastíněny dějiny, které přispívaly k formování dnešní obce. Svou mírou k tomuto formování přispíval i historický vývoj extravilánu a intravilánu obce, který objasnil některé dodnes přetrvávající skutečnosti. V kapitole o lidovém stavitelství v severních Čech je popsáno pět prvků, které jsou nejvíce charakteristické pro toto území, a podle kterých je nejlépe rozeznat od ostatních staveb lidové architektury. Popis těchto prvků je součástí i další kapitoly o dokumentaci lidového stavitelství. Tato kapitola se snaží odpovědět na typické otázky při dokumentaci domů lidové architektury.

Otázka ohledně stáří domu bohužel nemohla být zodpovězena přesnou datací, jelikož se o těchto domech nedochovaly téměř žádné prameny. Bylo nutné přibližnou dataci odhadnout pomocí architektonických prvků, užitých konstrukcí a historických katastrálních map. Dům s č. p. 39 byl pravděpodobně postaven na konci 18. století, nejpozději na začátku 19. století. Dům s ev. č. 394 se konstrukčně jeví jako mladší, pravděpodobně pochází z první třetiny 19. století, ale jádro domu může být starší datace, vzhledem k jeho poloze v centru intravilánu.

Většina půdorysných změn v domech pochází z posledních třiceti let. Změny se týkají převážně komorových nebo chlévních prostor, které již nenabývají své původní funkce a byly tak přetvořeny k funkci jiné. Jiné změny byly provedeny pro praktické účely současných majitelů. Obecně ale lze říct, že si oba domy stále drží dispozici tradičního trojdílného domu.

Poloha obou domů je stejná, mapy ukazují jen malé stavební změny. K domu č. p. 39 byl kolem poloviny 19. století přistavěn zděný přístavek, který měl rozšířit přízemí o jednu místnost určenou ke spánku. Nejspíše k tomuto kroku došlo z důvodu zvýšení počtu obyvatel v domácnosti. Staré mapy ovšem neukazují další změnu, která se proběhla v západní části domu. Zde byla pravděpodobně v druhé polovině 19. století vystavěna chlebová pec, která stojí mimo půdorys domu. Naopak u domu ev. č. 394 byla tato chlebová pec zbourána. Poslední zmínka o ní je ve starých mapách z poloviny 19. století. Lze tedy předpokládat, že byla kolem přelomu 19. a 20. století stržena, protože dnes už na jejím původním místě není viditelná stopa, která by naznačovala, že tu pec stála.

V obou objektech jsou užity tradiční materiály, jako je např. lepenice, která je na domech užita v exteriéru i v interiéru. Tradiční konstrukcí mohou též být oba krovy, které nenesou výrazné známky výměny trámů, nebo klenby ve chlévech, síních a sklepech.

Původní prvky najdeme hlavně v hospodářských místnostech. Komory v obou domech mají původní dveře a okna, které mají např. i původní kování nebo rámy. Komory také mají původní dřevěné stropy.

Dle autorčina názoru je přínosná hlavně druhá část této práce. Autorka věří, že každá fotografická dokumentace, zachovaný popis objektu, jeho zaměření nebo nákres pomohou k tomu, aby se stavby uchovaly v paměti. V dnešní době se přestavby nebo demolice mohou dít velice rychle, takže co je možné vidět dnes už za rok být nemusí. Proto je důležité mít alespoň nějaké hmotné svědectví, že tu daný objekt opravdu stál a že opravdu takto vypadal.

RESUMÉ

The aim of this thesis is to document two examples of folk architecture in the village of Třebušín. The first part of the thesis deals with the historical development of the village, its settlement evolution, and historical geography. These chapters provide context for understanding the cultural and spatial transformations of the locality. The second part is dedicated to vernacular architecture and presents characteristic architectural features typical of North Bohemian rural buildings. These features are further examined through the detailed documentation of two selected houses.

The documentation was based on field research and supported by extensive photographic material. The main limitation was the absence of historical building plans, which were destroyed in a fire at the State Regional Archive in Litoměřice. The original floor plans were therefore reconstructed based on estimates and information provided by current property owners. Estimated construction dates based on architectural elements suggest that House No. 39 was built in the late 18th or early 19th century, while House No. 394 likely dates from the first third of the 19th century, although its core may be older. Despite some modern modifications, both buildins retain the layout of a traditional three-part rural house and preserve many original features such as wattle and daub, vaulted ceilings, wooden structures, and original doors and windows. The author considers the photographic and descriptive documentation to be the most valuable part of the thesis, as it contributes to preserving the memory of rural architecture in the face of rapid transformation or loss.

The main objective was achieved through field research and the collection of extensive photographic material. The findings contribute not only to the understanding of local building traditions but also to the broader effort to preserve disappearing vernacular heritage.

SEZNAM LITERATURY A ZDROJŮ

Archivní prameny

SOA Litoměřice, Archivy obcí 1640-1945(53), fond Třebušín – archiv obce 1890-1944.

SOA Litoměřice, Archiv obce Třebušín, kn 2, inv. č. 2, Hlavní kniha 1941-1943.

SOA Litoměřice, Archiv obce Třebušín, kart 1, inv. č. 4, Stavební spisy – plány stavebních investic podle čp. 1890-1920.

Kronika obce Třebušín.

Literatura

BEZDĚK, Ladislav – FROUZ, Martin. *Digitální a digitalizovaná fotografie pro vědecké účely v praxi památkové péče*. Praha, 2014. ISBN 978-7480-017-7.

BLÁHA, Jiří. *Operativní průzkum a dokumentace historických staveb*. Praha, 2005. ISBN 80-86516-18-0.

BLAŽÍČEK, Oldřich, J. – KROPÁČEK, Jiří. *Slovník pojmů z dějin umění. Názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění.* Praha, 2013. ISBN 978-80-7299-104-4.

DADOKOVÁ, Lenka – KMEŤ, MARTIN. *Čarovné České středohoří*. Zlín, 2022. ISBN 978-80-88427-80-3.

HEBER, František, Alexandr. *České hrady, zámky a tvrze. Druhý díl: Severní Čechy*. Praha, 2006. ISBN 80-7203-791-9.

HEROUT, Jaroslav. *Jak poznávat kulturní památky*. Praha, 1986.

HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. Praha, 2001. ISBN 80-85386-92-5.

HEROUT, Jaroslav. *Staletí kolem nás. Přehled stavebních slohů*. Praha, 2002. ISBN 80-7185-389-5.

LANGER, Jiří. *Lidové stavby v České republice*. Praha, 2018. ISBN 978-80-86516-99-8.

LEHKÝ, Ivan – SÝKORA, Milan. *Kalich a Panna. Hrady Jana Žižky*. Most, 2016. ISBN 978-80-86531-17-5.

MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha, 1980.

ORTH, Jan – SLÁDEK, František. *Topograficko-statistický slovník Čech, čili, Podrobný popis všech měst, městysů, vesnic, pak zámků, dvorů, továren, mlýnů, hutí a podobných o samotě ležících stavení, jakož i všech zpustlých hradů a zaniklých osad království českého*. Praha, 1870.

Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Praha, 1906. sv. 25.

PALACKÝ, František. *Popis królowstwí českého čili podrobná poznamenání wšech dosawadních krajůw, panstwí, statkůw, měst, městeček a wesnic, někdejších hradůw a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi České, s udáním jejich obywatelstwa dle popisu r. MDCCCXLIII*. Praha, 1848.

PEŠTA, Jan. *Encyklopedie českých vesnic, IV. díl*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7277-151-6.

PEŠTA, Jan. *Plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel*. Praha, 2014. ISBN 978-80-86516-78-3.

PEŠTA, Jan. *Rekonstrukce roubených staveb*. Praha, 2020. ISBN 978-80-271-0525-0.

PETRÁŇ, Josef. *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*. Praha, 2011. ISBN 978-80-7422-123-1.

PODROUŽEK, Kamil – KUPROVÁ, Renata – SKALICKÝ, David. *Metodika dokumentace lidové architektury: certifikovaná metodika.* Ústí nad Labem, 2015. ISBN 978-80-85036-58-9.

SCHEYBAL, Josef, Václav – SCHEYBALOVÁ, Jana. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. Ústí nad Labem, 1985.

ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. Praha, 1999. ISBN 80-7203-082-5.

ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Praha, 2003. ISBN 80-7203-548-7.

ŠKABRADA, Jiří. *Nástin vývoje půdorysů a plužin v Čechách. K výpovědní schopnosti map stabilního katastru*. Brno, 2022. ISBN 978-80-907440-3-5.

ŠKABRADA, Jiří. *Přehled vývoje historických stavebních konstrukcí*. Pardubice, 2016. ISBN 978-80-7395-992-0.

ŠKABRADA, Jiří – EBEL, Martin. *Chalupy v Čechách na historických stavebních plánech 2*. Praha, 2016. ISBN 978-80-257-2002-8.

TESAŘ, J. R. *Litoměřicko: Obraz vlastivědný*. Díl 3. Lovosice, 1931.

TESAŘ, J. R. – Josef LAUBE. *Náš vývoj v severních Čechách pod ochranou Národní jednoty severočeské 1910-1935: Díl II: Kraj Litoměřický*. Praha, 1936.

TITTL, Hynek. *Schematismus velkostatků v království Českém*. Praha, 1894.

VAŘEKA, Josef – FROLEC, Václav. *Lidová architektura. Encyklopedie.* Praha, 2007. ISBN 978-80-247-6884-7.

VAŘEKA, Pavel. *Archeologie středověkého domu I. Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí 6.–15.století*. Plzeň, 2004. ISBN 80-903412-1-7.

VOJTÍŠEK, Břetislav – VAŘEKA, Josef. *Lidová architektura v severních Čechách*. Česká Lípa, 1999. ISBN 80-900 896-9-0.

ŽEMLIČKA, Josef. *Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století*. Praha, 1980.

Časopisecké studie

VAŘEKA, Josef. Typy a oblasti lidového domu v českých zemích. In *Český lid* 66, 1979, č. 1, s. 149-155. ISSN 2570-9216.

ŽEMLIČKA, Josef. Kastelán Blah a jeho rod: Příběh velmožské rodiny z Litoměřicka. In *Muzejní a vlastivědná práce – recenzovaný časopis pro historickou vlastivědu a muzejnictví: Časopis Společnosti přátel starožitnictví* 35, 1997, č. 4, s. 193-206. ISSN 0027-5255.

Studie ve sbornících

ŽEMLIČKA, Josef. Rod, rodina a příbuzenstvo Hroznaty Tepelského: Hroznatovo studium v kontextu vývoje české šlechty. In *Západočeský historický sborník*. Plzeň, 1998, č. 4, s. 5-39.

Internetové zdroje

Český statistický úřad. *Historický lexikon obci České republiky 1869-2005, I. díl*. Praha, 2006, s. 390, 391. Online. [cit. 27.6.2024].
URL: <https://csu.gov.cz/docs/107508/8bc22eb2-b0bd-8ff2-1256-dd9373457cd4/13n106cd1.pdf?version=1.0>.

Český úřad zeměměřický a katastrální. *Archiv: Císařské povinné otisky stabilního katastru*. Online. [cit. 19.5.2025].
URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=cioc&idrastru=B2_a_6C_8059-1_4>.

Český úřad zeměměřický a katastrální. *Archiv: Indikační skici*. Online. [cit. 19. 5.2025].
URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=skicic&idrastru=LIT591018430>.

Český úřad zeměměřický a katastrální. *Archiv: Originální mapy stabilního katastru*. Online. [cit. 19.5.2025].
URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=orm&idrastru=B2_a_4C_7743_5>.

Geoportal. Ortofotomapy ČÚZK (aktuální). Online. [cit. 19.5.2025].
URL:
<https://geoportal.gov.cz/web/guest/map?permalink=38653a949afb51654ac9d53aef89eb2d>.

Mapy.cz. Online. [cit. 19.5.2025].
URL:
<https://mapy.com/cs/zakladni?source=muni&id=1934&ds=1&x=14.2122806&y=50.6033769&z=13>.

Národní památkový ústav. Památkový katalog. *Dům*. Online. [cit. 19.5.2025].
URL: <https://www.pamatkovykatalog.cz/dum-18345730>.

Národní památkový ústav. Památkový katalog. *Hospodářská budova s výměnkem.* Online. [cit. 19.5.2025].
URL: <https://www.pamatkovykatalog.cz/hospodarska-budova-s-vymenkem-18345675>.

Národní památkový ústav. Památkový katalog. *Třebušín: Chráněné budovy.* Online. [cit 19.5.2025]
URL:<https://www.pamatkovykatalog.cz/uskp/podle-relevance/1/seznam/?h=třebušín&chranenoTed=1&hlObj=1&fulltext>.

Obec Třebušín. Online. [cit. 19.5.2025]. URL: <https://www.trebusin.cz>.

PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny*. Praha, 1947, s. 368. Online [cit. 25.6.2024].
URL: <https://mjc.ujc.cas.cz/search.php>.